

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HELU

NA LATA 2016 – 2019

Hel 2016

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	4
1.1. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	5
1.2. CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	5
2. UWARUNKOWANIA FORMALNO–PRAWNE, INSTYTUCJONALNE I PROGRAMOWE FUNKCJONOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW W GMINIE HEL	7
2.1. USTAWY REGULUJĄCE PROBLEMATYKĘ OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	7
2.2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W SFERZE OCHRONY ZABYTKÓW	14
2.3. PROBLEMATYKA OCHRONY ZABYTKÓW W SYSTEMIE ZADAŃ STRATEGICZNYCH, WYNIKAJĄCYCH Z KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU	16
2.3.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW ZE STRATEGIĄ ROZWOJU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	16
2.3.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW Z PLANEM ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	19
2.3.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW Z PROGRAMEM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	23
2.3.4. ZAŁOŻENIA „REGIONALNEGO PROGRAMU OPERACYJNEGO DLA WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO NA LATA 2014-2020”	31
2.4. WEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA PRAWNE I PROGRAMOWE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA HELU	32
2.4.1. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE WYNIKAJĄCE ZE STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU MIASTA HELU	32
2.4.2. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE WYNIKAJĄCE Z STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	34
3. DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY HEL	40
3.1. RYS HISTORYCZNY	40
3.2. OKRESY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO OBSZARU GMINY	43
3.3. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY HEL	46
3.3.1. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU	46
3.3.2. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH OBJĘTYCH GMINNĄ EWIDENCJĄ ZABYTKÓW	48
3.3.3. ZASOBY MUZEALNE	57
3.3.4. KRAJOBRAZ KULTUROWY	58
3.4.5. DZIEDZICTWO KULTUROWE	59
4. DIAGNOZA STANU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY HEL	63
4.1. STRUKTURA MORFOGENETYCZNA GMINY	63
4.2. OCENA STANU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	67
5. ANALIZA STRATEGICZNA SWOT	69
6. CELE DZIAŁANIA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	

NA LATA 2016-2019 DLA MIASTA HELU	71
6.1. PRIORYTETY I CELE STRATEGICZNE	71
6.2. CELE I DZIAŁANIA WRAZ Z TERMINARZEM	72
6.2.1. CEL STRATEGICZNY 1 – WYKORZYSTANIE ŚRODKÓW PRAWNYCH DLA POPRAWY ŁADU PRZESTRZENNEGO ORAZ STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH	72
6.2.2. CEL STRATEGICZNY 2 – FINANSOWANIE ZE ŚRODKÓW GMINY DZIAŁAŃ ZWIĄZANYCH Z OCHRONĄ ZABYTKÓW	73
6.2.3. CEL STRATEGICZNY 3 – WSPIERANIE INICJATYW SPRZYJAJĄCYCH OCHRONIE ZABYTKÓW I ZWIĘKSZAJĄCYCH ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNĄ MIASTA	74
6.2.4. CEL STRATEGICZNY 4 – PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ORAZ UMACNIANIE TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ MIESZKAŃCÓW MIASTA	75
6.3. MONITORING REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	76
6.4. INSTRUMENTARIUM GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	76
6.4.1. INSTRUMENTY PRAWNE	76
6.4.2. INSTRUMENTY KOORDYNACJI	76
6.4.3. INSTRUMENTY FINANSOWE	77
6.4.4. INSTRUMENTY SPOŁECZNE	77
6.4.5. INSTRUMENTY KONTROLNE	77

1. WSTĘP

Gmina miejska Hel leży na południowo-wschodnim cyplu Mierzei Helskiej, w obrębie powiatu puckiego województwa pomorskiego. Powierzchnia gminy wynosi 21,27 km²; zamieszkuje ją około 3 800 mieszkańców.

Jedną z najważniejszych dziedzin gospodarki Helu jest turystyka, dlatego też wszelkie działania zwiększające jego atrakcyjność turystyczną mają zasadnicze znaczenie dla perspektyw rozwojowych miasta. Na atrakcyjność turystyczną miasta składają się, obok unikalnego położenia, piaszczystych plaż czy fokarium, także elementy dziedzictwa kulturowego takie jak zachowany układ przestrzenny, zabytkowe budynki, Muzeum Rybołówstwa oraz rozsiane w lasach Cypla Helskiego obiekty systemu fortyfikacji. Do Gminnej Ewidencji Zabytków zostało włączonych ponad 200 obiektów i zespołów zabytkowych. Ich największe skupienie występuje przy ulicy Wiejskiej, która stanowi oś obszaru wpisanego do rejestru zabytków. Do najcenniejszych zabytków Helu należy średniowieczny kościół pw. św. Piotra i Pawła (obecnie Muzeum Rybołówstwa), chaty rybackie przy ulicy Wiejskiej, zespół latarni morskiej oraz zespół fortyfikacji nadbrzeżnych.

Zachowanie dziedzictwa kulturowego staje się zatem doskonałym sposobem inwestycji w przyszłość. Konieczna jest troska o zachowanie oryginalnej substancji zabytkowej, a także stosowanie zasady dobrej kontynuacji w rozwoju miasta. Powinno to wyrażać się w organicznym rozwoju struktury urbanistycznej, niezakłócaniu charakteru jego zabudowy, wpisywaniu się nowych obiektów w ukształtowaną historycznie tkankę przestrzenną, jak też w dopasowaniu ich formy architektonicznej do specyficznych form wykształconych na terenie Mierzei Helskiej. Ważne są także działania na rzecz ulepszenia bazy i infrastruktury turystycznej – hoteli, pensjonatów, lokali gastronomicznych, ścieżek rowerowych, szlaków turystycznych. Niebagatelne znaczenie dla rozwoju miasta będzie miało także rozwijanie funkcji pasażerskiej i turystycznej portu helskiego (m.in. rozbudowa mariny).

1.1. PODSTAWA PRAWNA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

I. Rozstrzygnięcia ustawowe:

a) Art. 7, ust. 1, pkt. 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. 1990 Nr 16 poz. 95, z późn. zm., t.j. – Dz. U. 2013 nr 0 poz. 594), który mówi, że:

Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

b) Art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568, z 2004 r. Nr 96, poz. 959, Nr 238, poz. 2390, z 2006 r. Nr 50, poz. 362, Nr 126, poz. 875, z 2007 r. Nr 192, poz. 1394, z 2009 r. Nr 31, poz. 206, Nr 97, poz. 804, z 2010 r. Nr 75, poz. 474, Nr 130, poz. 871.).

W artykule tym znajdujemy:

Ust. 1: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Ust. 3: *Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.*

Ust. 4: *Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.*

Ust. 5: *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

1.2. CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny program opieki nad zabytkami służy poprawie stanu zachowania środowiska kulturowego. Ustala się w nim rozwiązania organizacyjne i finansowe, jak również edukacyjne i wychowawcze, które mają doprowadzić do osiągnięcia tego celu.

Zgodnie z art. 85 ust. 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 163 poz. 1568): *W krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad*

zabytkami określa się, w szczególności cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.

Ustawa precyzuje cele sporządzania programów opieki nad zabytkami w **art. 87**:

- 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*
- 2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:*
  - 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;*
  - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
  - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
  - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
  - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
  - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
  - 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

2. UWARUNKOWANIA FORMALNO–PRAWNE, INSTYTUCJONALNE I PROGRAMOWE FUNKCJONOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW W GMINIE HEL

2.1. USTAWY REGULUJĄCE PROBLEMATYKĘ OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

- 1) ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U., Nr 162, poz. 1568; t.j. Dz.U. 2014 nr 0 poz. 1446),
- 2) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. Nr 62 poz. 627, t.j. Dz.U. 2013 nr 0 poz. 1232),
- 3) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 Nr 92 poz. 880, t.j. Dz.U. 2013 nr 0 poz. 627),
- 4) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 1997 Nr 115 poz. 741, t.j. Dz.U. 2015 nr 0 poz. 782),
- 5) ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80 poz. 717, t.j. Dz.U. 2015 nr 0 poz. 199),
- 6) ustawa z dnia 7 lipca 1994 roku – Prawo budowlane (Dz.U. 1994 Nr 89 poz. 414, t.j. Dz.U. 2013 nr 0 poz. 1409),
- 7) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 1991 nr 114 poz. 493, t.j. Dz.U. 2012 nr 0 poz. 406),
- 8) ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2003 r. nr 96, poz. 873, t.j. Dz.U. 2014 nr 0 poz. 1118).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach określone zostały w ustawach:

- 1) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach (Dz. U. z 1997 roku, Nr 5, poz. 24 z późn. zm., t.j. – Dz. U. 2012 nr 0 poz. 987),
- 2) Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 1997 nr 85 poz. 539 z późn. zm., t.j. – Dz.U. 2012 nr 0 poz. 642).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- 1) ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173 z późn. zm., t.j. – Dz.U. 2011 nr 123 poz. 698).

W myśl art. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem jest:

nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z art. 4 niniejszej ustawy:

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 2) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 3) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 4) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 5) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 6) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 7) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Natomiast w art. 6 stwierdza się, że:

1. ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące w szczególności:*
  - a) krajobrazami kulturowymi,*
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
  - c) dziełami architektury i budownictwa,*
  - d) dziełami budownictwa obronnego,*
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
  - f) cmentarzami,*
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.*

2) zabytki ruchome będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*

- d) *wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
- e) *materiałami bibliotecznymi, których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,*
- f) *instrumentami muzycznymi,*
- g) *wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
- h) *przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,*

3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- a) *pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
- b) *cmentarzyskami,*
- c) *kurhanami*
- d) *reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*

2. *Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.*

Formy ochrony zabytków określa art. 7:

- 1) ***wpis do rejestru zabytków,***
- 2) ***uznanie za pomnik historii,***
- 3) ***utworzenie parku kulturowego,***
- 4) ***ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.***

Na mocy art. 16:

- 1. *Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.*
- 2. *Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.*
- 3. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.*

4. *W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.*
5. *Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być urządzony.*
6. *Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.*

Art. 17.

1. *Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:*

- 1) *prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;*
- 2) *zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;*
- 3) *umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;*
- 4) *składowania lub magazynowania odpadów.*

2. *W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2003 r. Nr 62 poz. 627 z późn. zm., t.j. – Dz. U. 2013 nr 0 poz. 1232).*

Art. 18:

1. *Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz w miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.*

2. *W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust.1, w szczególności:*

- 1) *uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,*
- 2) *określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków,*
- 3) *zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,*

4) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniając opiekę nad zabytkami.

Art. 19:

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust.1, ustala się w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20:

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art.. 21:

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22:

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego nie wpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.*

5. *W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:*

- 1) *zabytki nieruchome wpisane do rejestru;*
- 2) *inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;*
- 3) *inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.*

6. *Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.*

Art. 89

Organami ochrony zabytków są:

- 1) *minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;*
- 2) *wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.*

W art. 91 ust. 4 sprecyzowane są zadania, które wykonywać będzie wojewódzki konserwator 97 zabytków. Są to w szczególności:

- 1) *realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,*
- 2) *sporządzanie, w ramach przyznaných środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,*
- 3) *prowadzenie rejestru o wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie,*
- 4) *wydawanie, zgodnie w właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,*
- 5) *sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,*
- 6) *organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki*
- 7) *nad zabytkami,*
- 8) *opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,*
- 9) *upowszechnianie wiedzy o zabytkach,*
- 10) *współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.*

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków - Ustawa z 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r., nr 75, poz. 474)

Od 5 czerwca 2010 r. rozszerzony został zakres form ochrony zabytków. Ustawa o ochronie zabytków z 23 lipca 2003 r. określała następujące kategorie ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Ustawa z 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r., nr 75, poz. 474) wprowadza ochronę zabytków poprzez zapisy w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej oraz decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej. Intencją ustawodawcy było usunięcie luki prawnej w sytuacji, gdy określony obszar nie posiadał obowiązującego planu zagospodarowania przestrzennego, a obiekty zabytkowe na tym terenie nie były chronione w inny sposób. Nowelizacja wyeliminuje sytuacje, w których podejmowano decyzje dotyczące obiektów zabytkowych, nie uwzględniając opinii konserwatorów wojewódzkich.

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków przewiduje także, że w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej oraz decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej musi być uwzględniona ochrona zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (wraz z ich otoczeniem) oraz zabytków włączonych do gminnej ewidencji zabytków. Zmienia to charakter gminnej ewidencji zabytków, która staje się dokumentem wiążącym prawnie.

Ustawa zmienia także przepisy prawa budowlanego (art. 39 ust. 3), stwierdzając, że w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (a nie tylko wpisanych do rejestru zabytków), pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Nowelizacja z 18 marca ustala termin sporządzenia przez gminy gminnych ewidencji zabytków na 2 i pół roku od wejścia w życie ustawy.

Ustawa wprowadza także zmiany w zakresie zasad wywozu zabytków za granicę.

2.2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W SFERZE OCHRONY ZABYTKÓW

24 czerwca 2014 r. rząd przyjął uchwałę o ustanowieniu „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”, wypełniając w ten sposób przepisy wprowadzone przez ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jako cel główny „Krajowego programu ...” określono Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków.

Jako wyzwanie określono – Dziedzictwo kulturowe stanowi naturalny kapitał dla rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków, stanowi także naturalną podstawę wzmocnienia tożsamości społecznej – cel główny *Krajowego programu* zakłada, poprzez zaplanowane w celach szczegółowych działania, wzmocnienie roli dziedzictwa w życiu społecznym oraz wzmocnienie świadomości roli dziedzictwa dla rozwoju społecznego.

Cel szczegółowy 1 – Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce

Wyzwanie 1 – Uporządkowanie i ujednoczenie stanu wiedzy o zasobie zabytków w Polsce polegające na sporządzeniu kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), uporządkowaniu rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C) (usunięcie „martwych wpisów”), opracowaniu diagnozy stanu zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych;

Wyzwanie 2 – wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego wpływające na kompleksowość działań ochronnych i ich integrację z ochroną przyrody.

Kierunki działania:

1. Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C).
2. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego.
3. Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych.
4. Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego.

5. Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych.
6. Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C).
7. Realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

Cel szczegółowy 2 – Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków

Wyzwanie 1 – Podniesienie jakości zarządzania zabytkami i zarządzania procesami ochrony zabytków wraz z podniesieniem jakości procesów decyzyjnych w administracji dotyczących ochrony zabytków.

Kierunki działania:

1. Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach.
2. Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną.
3. Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków.
4. Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

Stwierdzono w tym punkcie, że „Samorząd terytorialny odgrywa niezwykle ważną rolę w zakresie ochrony zabytków. Przepisy ustaw samorządowych wyraźnie wskazują, że działania ochronne zaliczone zostały do zadań własnych jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli. Jednocześnie najważniejsze zadania powierzone zostały gminom, które odpowiadają m.in. za ewidencjonowanie zasobu zabytkowego, zachowanie krajobrazu kulturowego, jak i odpowiednie gospodarowanie otoczeniem zabytków w procesie planowania przestrzennego. Zwiększeniu efektywności wykonywanych zadań służyć może wsparcie merytoryczne dotyczące zarządzania tym dziedzictwem, tak w formie ogólnodostępnego portalu informacyjnego, jak i bezpośrednich szkoleń i warsztatów dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego, a także wsparcie merytoryczne w formie opracowań studialno-dokumentacyjnych..”

Jako zadania zostały przedstawione:

1. Przygotowanie i prowadzenie portalu informacyjnego dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków.
2. Cykl szkoleń dotyczących zarządzania dziedzictwem w samorządzie.
3. Wsparcie samorządu terytorialnego przy tworzeniu dokumentów planistycznych poprzez opracowanie studiów ochrony wartości kulturowych, opracowanie wytycznych dla tworzenia

gminnych programów opieki nad zabytkami oraz zasad przygotowania i treści planu ochrony parku kulturowego.

Cel szczegółowy 3 – Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji

Wyzwanie 1 – zwiększanie dostępu do dziedzictwa i jego aktywna promocja – narzędzia do podnoszenia świadomości społecznej o funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się wszystkich poziomów tożsamości.

Kierunki działania:

1. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005.
2. Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych.
3. Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu.
4. Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

2.3. PROBLEMATYKA OCHRONY ZABYTKÓW W SYSTEMIE ZADAŃ STRATEGICZNYCH, WYNIKAJĄCYCH Z KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU

2.3.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW ZE STRATEGIĄ ROZWOJU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO¹

W zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego wśród wyzwań strategicznych znalazły się m.in.:

4. Kapitał społeczny i tożsamość regionalna. Stymulowanie aktywności społecznej i budowa regionalnej wspólnoty obywatelskiej czerpiącej m.in. z wielokulturowego dziedzictwa, tradycji morskich i solidarnościowych, a także wzrost kompetencji mieszkańców, które warunkują zdolność do funkcjonowania w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości.

9. Zarządzanie przestrzenią. Lepsze zarządzanie przestrzenią dla zmniejszenia presji na środowisko, poprawy bezpieczeństwa powodziowego, a także optymalnego wykorzystania potencjałów terytorialnych (przyrodniczego, krajobrazowego, kulturowego i gospodarczego) dla zapewnienia wysokiej jakości życia.

---

¹ Załącznik nr 1 do Uchwały nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 roku w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020

Jednym z trzech celów strategicznych określonych w dokumencie jest **Nowoczesna Gospodarka**, której elementem składowym jest Unikatowa oferta turystyczna i kulturalna – Cel operacyjny 1.3. W ramach tego celu ustalono m.in. następujące wyzwania strategiczne:

Obszary o nie w pełni uruchomionych potencjałach

Powiązania gospodarcze

Zatrudnienie i stan zdrowia mieszkańców

Zarządzanie przestrzenią

Jako wybór strategiczny określono:

„Sieciowe, kompleksowe, rozpoznawalne co najmniej na poziomie krajowym, oparte o walory naturalne oraz zasoby dziedzictwa kulturowego, jak również wykorzystujące potencjał oferty kulturalnej regionu, produkty i pakiety turystyczne; uniezależnienie oferty turystycznej od pory roku, jej różnicowanie w oparciu o potencjał przemysłu czasu wolnego, a także silniejsza specjalizacja regionu w zakresie turystyki prozdrowotnej i biznesowej.”

Wśród oczekiwanych efektów wymieniono:

- Całoroczną, kompleksową i atrakcyjną ofertę turystyczną i kulturalną regionu obejmującą także efektywne wykorzystanie obiektów sportowych o randze krajowej;
- Unikatowe walory naturalne, kulturalne i dziedzictwa kulturowego, w tym kulinarne, wykorzystywane w sposób racjonalny, efektywny i zrównoważony;
- Wzmocniony wizerunek regionu oraz większa rozpoznawalność i spójność kluczowych regionalnych marek turystycznych i kulturalnych;
- Silna współpraca pomiędzy podmiotami branży turystycznej i kulturalnej. Ukierunkowanie interwencji

Jako jeden z kierunków działania ustalono rozwój sieciowych i kompleksowych produktów turystycznych, a Obszar Strategicznej Interwencji związany z tym działaniem – obszary o wysokim potencjale turystyczno-rekreacyjnym środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Jako Zobowiązania Samorządu Województwa Pomorskiego określono:

Rozwój regionalnych sieciowych produktów turystycznych obejmujących m.in. szlaki rowerowe i kajakowe oraz śródlądowe drogi wodne, a także unikatowe dziedzictwo regionalne i ofertę kulturalną.

Rola Samorządu Województwa Pomorskiego

- Koordynator i lider;
- Inwestor;
- Inspirator.

Partnerzy kluczowi dla realizacji Celu

- Jednostki samorządu terytorialnego;

- Organizacje turystyczne;
- Instytucje kultury;
- Narodowy Instytut Dziedzictwa;
- Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- Organizacje pozarządowe;
- Izby gospodarcze i organizacje przedsiębiorców, przedsiębiorcy, w tym operatorzy turystyczni.

Jako warunki sukcesu wymieniono m.in.:

- Rozwój współpracy między sektorem publicznym, branżą turystyczną i podmiotami działającymi w obszarze kultury w zakresie tworzenia wspólnych, sieciowych, ponadlokalnych produktów turystycznych oraz oferty kulturalnej

Oczekiwania wobec władz centralnych w związku z realizacją Celu:

- Udział budżetu państwa w utrzymaniu najważniejszych instytucji kultury i ratowaniu najcenniejszych zabytków regionu;

Obszary współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej:

- Wizerunek i marka turystyczna Regionu Morza Bałtyckiego;
- Sieciowe ponadregionalne produkty turystyczne wykorzystujące m.in.:
  - międzynarodowe drogi wodne: E-60 (morska), E-70 i E-40, z uwzględnieniem Żuław i Zalewu Wiślanego;
  - ponadregionalne szlaki wodne m.in. Brdy, Gwdy, Wdy, Wielkiego Kanału Brdy i Wieprzy;
  - szlaki kulturowe: XX w., cystersów, zamków gotyckich, architektury i dziedzictwa hydrotechnicznego Żuław, Kraina w kratę, latarni morskich, budowli hydrotechnicznych;
  - Europejską Sieć Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego;
  - międzynarodowe i międzyregionalne trasy rowerowe.

Dla celu operacyjnego 2.2. (Wysoki poziom kapitału społecznego), jako jedno z wyzwań strategicznych określono:

4. Kapitał społeczny i tożsamość regionalna

Wybór strategiczny dla tego celu:

Organizacje pozarządowe (stymulujące aktywność społeczną); tożsamość regionalna i lokalna (czerpiące z bogatego i różnorodnego dziedzictwa kulturowego regionu); aktywizacja i integracja społeczna; uczestnictwo w kulturze i innych formach aktywności społecznej (m.in. sporcie), a także przestrzenie publiczne (jako miejsca sprzyjające wzmocnieniu kontaktów społecznych).

Wśród oczekiwanych efektów znalazły się m.in.:

- Silniejsze poczucie więzi mieszkańców z regionem oraz dbałość o zachowanie różnorodności kulturowej województwa;
- Znaczące uczestnictwo mieszkańców (w tym dzieci, młodzieży, a także osób starszych i niepełnosprawnych) w lokalnych wydarzeniach kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych;
- Rozwinięta kultura czytelnicza;
- Wysokiej jakości przestrzeń publiczna;
- Zachowane dziedzictwo i krajobraz kulturowo-przyrodniczy

2.3.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW Z PLANEM ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO²

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego jako element regionalnego planowania strategicznego ma na celu równoważenie różnych sfer rozwoju województwa w przestrzeni a jednocześnie służy konkretyzacji przestrzennej celów sformułowanych w strategii rozwoju województwa pomorskiego i określa uwarunkowania przestrzenne do formułowanych programów rozwoju.

Plan zakłada, że dążenie do wykorzystania cech położenia województwa w regionie bałtyckim oraz jego walorów przyrodniczych i kulturowych w nowej strukturze przestrzeni polskiej i europejskiej będzie tworzyć szanse na:

- 1) rewitalizację ekologiczną obszarów o niskich wartościach i utrwalenie ochrony ich zasobów przez kształtowanie i umacnianie międzynarodowego systemu ochrony ekologicznej i zwiększenia efektywnego wsparcia kapitałowego i technologicznego;
- 2) zachowanie specyficznych wartości regionalnych i wzbogacenie różnorodności kulturowej wspólnoty europejskiej i narodowej;

Naczelny cel polityki zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego, to:

kształtowanie harmonijnej struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa, sprzyjającej zrównoważonemu wykorzystywaniu cech, zasobów i walorów przestrzeni z rozwojem gospodarczym, wzrostem poziomu i jakości życia oraz trwałym zachowaniem wartości środowiska dla potrzeb obecnego i przyszłych pokoleń.

Zasadniczym kierunkiem polityki przestrzennego zagospodarowania województwa jest:

---

² Załącznik do uchwały nr 1004/XXXIX/09 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 26 października 2009 r.

kształtowanie struktur przestrzennych warunkujących dynamizację rozwoju przez aktywne inicjowanie i wspomaganie przedsięwzięć społeczno – gospodarczych samorządów lokalnych, podmiotów publicznych i kapitału prywatnego lokalizowanych w przestrzeni województwa pomorskiego.

Cele główne zagospodarowania przestrzennego województwa:

- 1) Wzrost konkurencyjności Pomorza i efektywności gospodarowania w przestrzeni;
- 2) Osiągnięcie jakości życia (standardu cywilizacyjnego) mieszkańców zachodniej części Europy bałtyckiej;
- 3) Zahamowanie dewaloryzacji środowiska oraz ochrona jego struktury i wartości;

Kształtowanie ładu przestrzennego jest elementem spinającym następujący system celów:

- 1) systematyczna i społecznie odczuwalna poprawa standardu cywilizacyjnego;
- 2) ochrona i racjonalne kształtowanie środowiska przyrodniczego;
- 3) ochrona dziedzictwa kulturowego;

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego precyzuje główne cele polityki przestrzennej województwa. Są nimi:

- 1) pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej;
- 2) pobudzanie aktywności gospodarczej;
- 3) zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń;

4) kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

Cele polityki przestrzennej w stosunku do ochrony zasobów i walorów środowiska kulturowego:

- 1) Wspieranie różnorodności kulturowej regionu;
- 2) Zachowanie dziedzictwa historycznego

Plan zakłada:

- 1) uwzględnianie problematyki ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego województwa w opracowaniach planistycznych sporządzanych na szczeblach lokalnych;

- 2) realizowanie i wspieranie inwestycji bezpośrednio chroniących wartości kultury, w pierwszej kolejności w rejonach najbardziej atrakcyjnych i najintensywniej wykorzystywanych turystycznie (pas nadmorski, strefa pojezierna);
- 3) prowadzenie działań rewaloryzacyjnych pod kątem tworzenia atrakcyjnych ofert inwestycyjnych o charakterze kulturotwórczym, społecznym i gospodarczym; funkcjonowanie tych ofert powinno sprzyjać utrzymaniu i wspomaganiu zasobów środowiska kulturowego, jednocześnie nie może powodować jego zagrożeń.

Zasadnicze kierunki rozwoju w zakresie dziedzictwa kulturowego to utrwalenie wielokulturowej tożsamości historycznej regionu z zachowaniem lokalnych odrębności oraz wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego jako ważnego elementu rozwoju gospodarczego i promocji województwa.

W kategorii planowania regionalnego problematykę ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, sformułowano kierunki polityki przestrzennej, z których najistotniejsze dla ochrony środowiska kulturowego Helu, są:

- 1) usystematyzowanie istniejących opracowań dotyczących między innymi środowiska kulturowego na fragmentach byłych województw włączonych w granice nowego regionu, dokonania ich oceny według jednolitych kryteriów oraz uzupełniania braków;
- 2) ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego o najcenniejszych walorach kulturowych i krajobrazowych województwa poprzez ustalenie form ochrony;
- 3) prowadzenie działań organizacyjnych, promocyjnych i badawczych pod kątem podniesienia świadomości społecznej w zakresie znaczenia i wartości obiektów kulturowych oraz zasad i metod ich konserwacji, a także późniejszego ich użytkowania;
- 4) wspieranie działań służących umacnianiu tożsamości regionalnej z zachowaniem różnorodności tradycji, dorobku i dziedzictwa historycznego kaszubskiego, kociewskiego, żuławskiego i innych;
- 5) ochrona tożsamości kulturowej miejsca (miejscowości, regionu) – objęcie ochroną obszarów zabudowy w sąsiedztwie wartościowych zespołów przestrzennych i ich rekompozycja przestrzenna, pozwalająca na wyeksponowanie wartościowych cech zespołów;
- 6) pielęgnowanie walorów krajobrazów historycznych regionu (Kaszub, Kociewia, Borów Tucholskich);
- 7) monitorowanie procesu przemian środowiska kulturowego;

- 8) łączenie ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego poprzez ochronę krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z historycznym założeniem architektonicznym, zachowanie i odtwarzanie dawnych układów i funkcji terenów zielonych w ich pierwotnym kształcie wraz z infrastrukturą, rewaloryzację parków pod kątem zwiększenia ich atrakcyjności jako miejsc wypoczynku;
- 9) zachowanie, udostępnianie i zagospodarowanie stanowisk archeologicznych o zachowanych formach krajobrazowych w celach naukowych, dydaktycznych oraz turystycznych;
- 10) zachowanie i ochrona pradziejowych i wczesnośredniowiecznych mikroregionów osadniczych archeologicznego środowiska kulturowego;
- 11) zachowanie historycznych układów osadniczych oraz ich związków z drogami lądowymi i wodnymi;
- 12) przeciwdziałanie bezplanowej, chaotycznej parcelacji terenu;
- 13) zachowanie i ochrona miejsc historycznych;
- 14) uporządkowanie struktury własnościowej obiektów zabytkowych – pozyskiwanie nowych opiekunów, zarządców i właścicieli dających gwarancję właściwego ich użytkowania, w tym również ratowanie zdewastowanych obiektów przez przekazanie ich stowarzyszeniom i fundacjom oraz innym organizacjom i towarzystwom, mającym w swoim profilu działalność w obszarze kultury i sztuki; kontrolowanie procesu prywatyzacji obiektów zabytkowych;
- 15) kompleksową rewaloryzację obiektów i zespołów zabytkowych włączonych do stref konserwatorskich;
- 16) przystosowanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji;
- 17) zachowanie i ochrona tradycyjnych obiektów wiejskiego budownictwa, dworów i pałaców z zespołami parkowymi i folwarcznymi, architektury sakralnej – kościołów i kapliczek i krzyży przydrożnych, cmentarzy różnych wyznań;
- 18) propagowanie tradycyjnych form architektury wiejskiej (w zakresie bryły, detalu architektonicznego i materiałów wykończeniowych, opracowanie wzornika projektów architektonicznych opartych na wzorach zabudowy tradycyjnej);
- 19) rygorystyczne egzekwowanie zaleceń konserwatorskich i prawidłowości w procesach rewaloryzacji obiektów zabytkowych;
- 20) zachowanie i ochrona obiektów hydrotechnicznych, drogowych, kolejowych;
- 21) zachowanie i ochrona zabytków techniki: mostów drogowych i kolejowych, obiektów hydrotechnicznych, wiatraków i młynów, kolejki wąskotorowej i zakładów przemysłowych, zabudowań i urządzeń technicznych elektrowni wodnych, młynów wodnych, relikwów hut

- szkła, architektury portowej i morskiej (statki i inne jednostki pływające). Odstępstwa od tej zasady mogą dotyczyć jedynie obiektów stanowiących elementy podlegających niezbędnej modernizacji systemów komunikacyjnych;
- 22)ochrona i rewaloryzacja starych układów ruralistycznych oraz części wsi – decydujących o zachowaniu walorów krajobrazowych;
  - 23)ekspozycja wsi o wybitnych walorach krajobrazowych rekompozycja, restylizacja i uporządkowanie zabudowy wsi oraz ośrodków miejskich;
  - 24)zachowanie i utworzenie warunków ekspozycji panoram widokowych z tras komunikacyjnych na szczególnie interesujące obiekty krajobrazowe (naturalne i architektoniczne);
  - 25)wprowadzanie zieleni w otoczeniu osiedli i obiektów rekreacyjnych w zakresie podnoszącym walory krajobrazu (maskowanie zespołów obiektów);
  - 26)likwidacja bądź neutralizacja widokowa wszelkich elementów obniżających walory krajobrazowe;
  - 27)ochrona tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania działki na obszarach o czytelnej tożsamości kulturowej;
  - 28)egzekwowanie dla projektów budów, rozbudów i przebudów realizacji ocen skutków dla krajobrazu w ramach raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko;
  - 29)określanie w miejscowych dokumentach planistycznych zasad zagospodarowania punktów widokowych i ochrony panoram widokowych;
  - 30)ochrona istniejących panoram widokowych – w tym zakaz wnoszenia budynków i budowli przesłaniających ekspozycję krajobrazową z punktów widokowych oraz wprowadzania zieleni wysokiej;
  - 31)rewaloryzacja zagospodarowania urządzonych punktów widokowych i ich otoczenia, uczynienie (odtworzenie) panoram widokowych i ochrona ekspozycji.

2.3.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW Z PROGRAMEM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Celem strategicznym Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego³ jest:
WZMOCNIENIE POZIOMU OCHRONY I OPIEKI NAD DZIEDZICTWEM
KULTUROWYM WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO SŁUŻĄCE ZACHOWANIU
ZABYTKÓW, BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ ORAZ PROMOCJI
TURYSTYCZNEJ REGIONU.

Cel ten jest realizowany w ramach trzech priorytetów.

Priorytet 1: ZACHOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIAST I WSI

Kierunki działań

1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi regionu służące budowaniu tożsamości mieszkańców oraz promocji turystycznej.
2. Ochrona charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego, w tym zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.
3. Zachowanie krajobrazu kulturowego wsi pomorskiej.
4. Ożywienie obszarów zabytkowych zespołów ruralistycznych oraz urbanistycznych.
5. Zachowanie dziedzictwa architektury obronnej oraz przemysłu i techniki.
6. Poprawa stanu ochrony i opieki nad zbiorami muzealnymi i archiwalnymi.
7. Trwałe zachowanie i bezpieczeństwo obiektów zabytkowych.
8. Ekspozycja najcenniejszych zabytków dziedzictwa kulturowego miast i wsi.

Typy wsparcia działań

1. Działania uwzględniające w szczególności konserwację, renowację, rewaloryzację, poprawę stanu zachowania:
  - obiektów sakralnych (kościół, klasztor, kaplica, domy modlitwy, kapliczki przydrożne, cmentarze, kalwarie itp.),
  - obiektów mieszkalnych miast i wsi (dwory, pałace, wille, kamienice, domy, tradycyjne obiekty budownictwa wiejskiego, zagrody itp.),
  - obiektów użyteczności publicznej (ratusze, szkoły, szpitale, przytułki, sądy, dworce, karczmy itp.),
  - architektury drewnianej (domy podcieniowe, ryglowe itp.)

---

³ Załącznik do Uchwały Nr 91/V/11 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 28 lutego 2011 roku .

- obiektów budownictwa obronnego (mury, baszty, zamki, twierdze, zespoły fortyfikacji, zespoły koszarowe, budowle obronne itp.),
- obiektów przemysłu i techniki (fabryki, młyny, wiatraki, kuźnie, wieże ciśnień, hale produkcyjne, browary, gorzelnie itp.),
- obiektów gospodarczych (magazyny, spichlerze, stajnie, stodoły i inne obiekty w obrębie zespołów folwarcznych, zagród itp.),
- parków, ogrodów, zieleni komponowanej.

2. Rewitalizacja zabytkowych zespołów ruralistycznych i urbanistycznych.

3. Rewitalizacja zespołów zabytkowej zieleni i małej architektury.

4. Rewaloryzacja, adaptacja na cele kulturalne, edukacyjne, turystyczne obszarów i obiektów poprzemysłowych i powojсковych, pokolejowych.

5. Konserwacja i rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych (w tym archeologicznych).

6. Montaż w obiektach zabytkowych niezbędnych urządzeń technicznych, instalacji dla zapewnienia właściwych warunków przechowywania i eksponowania zabytków ruchomych, muzealiów oraz trwałego zachowania i użytkowania tych budowli.

7. Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.)

8. Działania własne województwa (w odniesieniu do zabytków będących własnością samorządu województwa) polegające na zachowaniu i konserwacji zabytków oraz zatrzymaniu ich degradacji.

9. Iluminacja najcenniejszych zabytków dziedzictwa kulturowego miast i wsi.

Priorytet 2: ZACHOWANIE KULTUROWEGO DZIEDZICTWA MORSKIEGO I RZECZNEGO

Kierunki działań to m.in.:

- Zachowanie dziedzictwa morskiego i rzeczneego służące budowaniu tożsamości mieszkańców oraz promocji turystycznej.
- Zachowanie i ochrona charakterystycznych obiektów hydrotechnicznych związanych z zagospodarowaniem wód śródlądowych regionu.
- Ekspozycja najcenniejszych zabytków dziedzictwa morskiego i rzeczneego.

Typy wsparcia działań

1. Działania uwzględniające w szczególności konserwację, renowację, rewaloryzację, poprawę stanu zachowania:

- urządzeń hydrotechnicznych (np.: śluzy, przepusty, stacje pomp, młyny, elektrownie wodne),
- obiektów charakterystycznych, takich jak: mosty zwodzone, obrotowe,
- 3. Rewaloryzacja, adaptacja na cele kulturalne, edukacyjne, turystyczne obszarów i obiektów dziedzictwa morskiego i rzecznego.
- 4. Konserwacja i rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych dziedzictwa morskiego i rzecznego (w tym archeologicznych).
- 5. Iluminacja najcenniejszych zabytków dziedzictwa morskiego i rzecznego.

Priorytet 3: BADANIE, DOKUMENTACJA I PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Kierunki działań

- 1) Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.
- 2) Rozpoznanie zasobów i specyfiki regionalnego dziedzictwa kulturowego.
- 3) Promowanie tradycyjnych form i cech regionalnej architektury (w zakresie bryły, detalu architektonicznego, materiału, kolorystyki, rozwiązań konstrukcyjnych).
- 4) Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym.
- 5) Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej.

6) Szeroki dostęp do informacji o dorobku kultury regionalnej.

Typy wsparcia działań

1. Specjalistyczne opracowania badawczo-dokumentacyjne obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym obejmujące:
  - ekspertyzy techniczne i konserwatorskie,
  - badania konserwatorskie i architektoniczne,
  - programy prac konserwatorskich i restauratorskich,
  - dokumentacje projektowe,
  - inwentaryzacje architektoniczno-konserwatorskie.
2. Współpraca z instytucjami kultury w zakresie rozpoznania regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz wymiany informacji o jego zasobach.

3. Rozpoznanie i promocja najcenniejszych zabytków, w szczególności obejmująca charakterystyczne zabytki świadczące o odrębności i specyfice regionu: dziedzictwa morskiego i rzeczno, dziedzictwa budownictwa ceglanego (przede wszystkim najstarsze kościoły i założenia klasztorne, zamki krzyżackie) i drewnianego (dziedzictwo kulturowe Kaszub i Kociewia).

4. Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym województwa pomorskiego – w szczególności:

- przygotowanie i organizacja konferencji naukowych,
- publikacje książkowe i foldery,
- organizacja konkursów,
- popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowania obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo,
- udostępnianie w Internecie baz danych o zabytkach.

5. Wspieranie tworzenia oraz promocji produktów markowych i turystycznych województwa opartych na zasobach dziedzictwa kulturowego i krajobrazowego, w tym działań polegających na

oznakowaniu cennych i ciekawych zabytków umożliwiające ich lokalizację w terenie i identyfikację (tablice, oznakowania szlaków, mapy w terenie, szlaki tematyczne).

6. Uczestniczenie w wojewódzkich, krajowych i europejskich programach ochrony zabytków oraz tworzenie własnych tematycznych programów ochrony zabytków.

7. Upowszechnianie informacji o możliwościach pozyskiwania środków finansowych na prowadzenie prac przy zabytkach.

8. Rozbudowa warstwy dziedzictwa kulturowego w ramach Systemu Informacji Przestrzennej.

Zakłada się kontynuowanie prowadzonej przez samorząd województwa pomorskiego polityki w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym, zmierzającej m.in. do:

- włączenia dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia samorządów terytorialnych zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych;
- stymulowania zasad partnerstwa publiczno-prywatnego z sektorem przedsiębiorców działających na rzecz dziedzictwa kulturowego (zagospodarowanie obiektów zabytkowych);
- współpracy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z właścicielami i użytkownikami zabytków, społecznościami i władzami lokalnymi, instytucjami, stowarzyszeniami, związkami wyznaniowymi, a także z organami administracji państwowej i unijnej;

- zachowania zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego;
- dbałości o krajobraz kulturowy regionu, w tym zachowania jego charakterystycznych elementów przestrzennych i przyrodniczych;
- rewaloryzacji cennych elementów dziedzictwa kulturowego, które uległy degradacji;
- ochrony i propagowania tradycyjnych form i cech architektury regionalnej (w zakresie bryły, detalu architektonicznego, rozwiązań konstrukcyjnych, materiałowych, kolorystyki);
- kontynuacji wykorzystania środków finansowych na zachowanie, rewaloryzację, zabezpieczenia i ekspozycji obiektów o szczególnych wartościach zabytkowych;
- umożliwienia kreowania i realizowania regionalnych i lokalnych projektów związanych z kompleksowymi pracami konserwatorskimi i restauratorskimi oraz chroniącymi krajobraz kulturowy;
- propagowania i wspieranie popularyzacji, badań i dokumentowania dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystania dziedzictwa kulturowego w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w regionie,
- kreowania modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego w regionie w społecznościach lokalnych i we władzach samorządowych;
- kreowania standardów i dobrych praktyk w dziedzinie ochrony zabytków (w tym także prac konserwatorskich);
- wspierania aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz zachowanie własnej odrębności i tożsamości (odbudowa i wzmocnienie regionalnej tożsamości).

Na realizację Programu Opieki pozwolą programy rządowe i sektorowe, jak i środki własne Województwa Pomorskiego (m.in. dzięki uchwale Sejmiku Województwa Pomorskiego w sprawie przyjęcia zasad i trybu udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków). Cele programowe osiągnęte będą również dzięki partnerom uczestniczącym (ministerstwa, instytucje kultury państwowe i samorządowe, wojewódzki konserwator zabytków, samorządowi konserwatorzy zabytków, jednostki samorządu terytorialnego, związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, instytucje międzynarodowe, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej).

Niezbędne będzie kontynuowanie współdziałania samorządu województwa m.in. z:

- innymi samorządami (współdziałanie we wspólnych przedsięwzięciach oraz w ramach wymiany doświadczeń);

- samorządami gmin partnerskich.

1. Organizacja instytucjonalna

Cele operacyjne przyjęte przez Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2013 będą osiągane w wyniku:

- inicjatyw własnych samorządu województwa:
- prawnych – tworzenie prawa miejscowego (m.in. plan zagospodarowania przestrzennego, dokumenty strategiczne i programowe, i in.);
- finansowych – finansowanie instytucji kultury (m.in. muzeów), dotacje, nagrody, stypendia, finansowanie remontów i prac konserwatorskich w zabytkach będących własnością samorządu województwa, udzielanie dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane w obiektach wpisanych do rejestru zabytków, finansowanie i dotowanie publikacji, konferencji, stron internetowych, itp.;
- programowych i koordynujących – m.in. realizacja projektów i programów regionalnych (Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Pomorskiego);
- innych (działania stymulujące) - m.in. działania doradcze, edukacyjne, promocja i popularyzowanie dziedzictwa kulturowego, promowanie dobrych praktyk.
- wspólnego działania władz regionu z ministrem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, wojewódzkim konserwatorem zabytków, jednostkami samorządu terytorialnego, związkami wyznaniowymi, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi oraz właścicielami i posiadaczami obiektów;
- wykorzystywania europejskich instrumentów finansowych (fundusze unijne, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Norweski Mechanizm Finansowy),
- monitorowania całokształtu działań i inicjatyw podejmowanych z zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie pomorskim (także tych, w których samorząd wojewódzki bezpośrednio nie uczestniczy, np. działania administracji rządowej, wojewódzkiego konserwatora zabytków, itd.)

Samorząd Województwa Pomorskiego w ramach posiadanych instrumentów prawnych kontynuować będzie:

- wzmocnianie poziomu opieki i ochrony dziedzictwa i kultury województwa pomorskiego;
- wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych w substancji zabytków nieruchomych wraz z ich otoczeniem oraz w historycznych centrach urbanistycznych, budowlanych i ruralistycznych, a także zabytkowego wyposażenia i wystroju;

- inicjowanie i wspieranie badań z dziedziny ochrony dziedzictwa oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego Pomorza;
- wspieranie działań na rzecz tworzenia programów edukacyjnych oraz projektów promocyjnych w celu upowszechniania wiedzy oraz pobudzenia zainteresowania historią regionu, jego tradycją oraz kulturą;
- prowadzenie prac badawczych;
- popularyzowanie dobrych wzorów aktywnej opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym regionu (w tym również dobrych realizacji konserwatorskich, dobrych praktyk ochrony i opieki).

2. Finansowanie Programu Opieki

Finansowanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami realizowane jest z różnych źródeł.

Podstawowe to:

1. źródła publiczne:

- budżet państwa – m.in. środki w ramach dotacji programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji na remont i konserwacje obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków, Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace konserwatorskie przy zabytkach archeologicznych, nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków;
- budżet samorządu województwa – m.in. dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych samorządowi województwa pomorskiego – obiekty wpisane do rejestru zabytków);
- granty samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych, nagrody;
- budżety samorządów niższego szczebla – m.in. dotacje na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
- projekty realizowane przez instytucje kultury;
- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny, Program Operacyjny Infrastruktury i Środowiska, Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, Program Europejskiej Współpracy Terytorialnej;
- inne źródła zagraniczne.

2. źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel dla danej wspólnoty społecznej;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- wyznaniowych osób prawnych.

2.3.4. ZAŁOŻENIA „REGIONALNEGO PROGRAMU OPERACYJNEGO DLA WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO NA LATA 2014-2020”⁴

OŚ PRIORYTETOWA 8. KONWERSJA

PRIORYTET INWESTYCYJNY 8.2

Wspieranie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów, w tym poprzez przekształcanie upadających regionów przemysłowych i zwiększenie dostępu do określonych zasobów naturalnych i kulturalnych oraz ich rozwój

Wspierane będą działania o charakterze sieciowym, polegające na zagospodarowaniu tras turystycznych o charakterze regionalnym i ponadregionalnym, budowie lub modernizacji infrastruktury żeglarskiej, rozwoju infrastruktury sportowo-rekreacyjnej oraz o charakterze uzdrowiskowym.

Wszystkie projekty powinny przyczyniać się do poprawy jakości przestrzeni oraz zapewniać zgodność z ustaleniami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

Ukierunkowanie terytorialne

Preferowane będą projekty zlokalizowane m.in. na: obszarach objętych ochroną w formie parków krajobrazowych wraz z ich otulinami, obszarach chronionego krajobrazu oraz obszarach NATURA 2000.

PRIORYTET INWESTYCYJNY 6.3

Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

Planowany zakres wsparcia

---

⁴ Projekt do konsultacji z Komisją Europejską, Uchwała Nr 311/339/14 Zarządu Województwa Pomorskiego, 27 marca 2014 r.

Interwencją objęte zostaną przedsięwzięcia obejmujące ratowanie, przywracanie wartości i ochronę charakterystycznych zabytków lub ich zespołów wraz z otaczającym je kontekstem krajobrazowym, poprzez m.in. prace rehabilitacyjne i modernizacyjne służące nadaniu im nowych funkcji (usług turystyki lub kultury), przy możliwym jednoczesnym zachowaniu funkcji dotychczasowych, jak również wdrażanie nowych form zarządzania (tworzenie parków kulturowych).

Ponadto wsparciem objęte zostaną projekty ukierunkowane na podnoszenie jakości przestrzeni publicznej obejmujące realizację prac służących estetyzacji i podkreśleniu walorów kulturowych tej przestrzeni w ramach układów urbanistycznych i ruralistycznych wpisanych do rejestru zabytków.

Wsparciem objęte będą również projekty umożliwiające bezpieczną eksploatację zasobów materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu, w tym w zakresie dokumentowania i popularyzacji, inwentaryzacji i udostępniania zasobów kultury z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych (w szczególności digitalizacja zasobów, tworzenie nowych treści cyfrowych).

Ukierunkowanie terytorialne

Preferowane będą projekty zlokalizowane na obszarach o wysokim potencjale turystyczno-rekreacyjnym środowiska kulturowego, w szczególności m.in w strefach koncentracji charakterystycznych dla regionu elementów dziedzictwa kulturowego, określonych w „Planie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego” – Kaszuby.

2.4. WEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA PRAWNE I PROGRAMOWE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY HEL

Podane w niniejszym podrozdziale priorytety, cele i zadania wynikają z postanowień obowiązującego prawa lokalnego uchwalonego przez Radę Miasta Helu.

2.4.1. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE WYNIKAJĄCE ZE „STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU MIASTA HELU” (2002 R.)

W wizji ekorozwoju Miasta Helu zostały poruszone także kwestie związane z ochroną środowiska kulturowego oraz turystycznym wykorzystaniem jego walorów.

W zakresie ładu gospodarczego (B) w punkcie 1. Rejon turystyczny Hel określono m.in. podpunkty:

- wysoka atrakcyjność miasta
  - miasto turystyczne
  - odpowiednio rozbudowana i wyposażona marina
  - rozwinięta infrastruktura turystyczna (handel, transport i komunikacja, placówki gastronomiczne i rozrywkowe czynne całą noc, kolejka wąskotorowa)
  - zróżnicowany standard bazy hotelowej (w tym - kompleks hotelowy o wyższym standardzie)
  - szlak fortyfikacyjno-obronny jako atrakcja turystyczna

w punkcie 2. Lepsze wykorzystanie walorów gminy – podpunkt:

- komercyjne wykorzystanie zabytków, w tym militarnych

w punkcie 3. Rozwinięty port – podpunkt:

- port jako atrakcja turystyczna, prezentacja lokalnych tradycji

W zakresie ładu przestrzennego (D) w punkcie 1. Miasto otwarte ku morzu m.in. podpunkt:

- atrakcyjnie urządzony front wodny miasta

w punkcie 2. Określony standard zabudowy – podpunkty:

- osiedle bloków wkomponowane w pejzaż miasta
- uporządkowana kwestia garaży
- wprowadzony jednolity standard zabudowy

w punkcie 4. Ochronione dziedzictwo kulturowe miasta – podpunkty:

- eksponowanie i faktyczna ochrona walorów kulturowych
- utworzony szlak fortyfikacyjno-obronny
- udostępniony cypel z utworzonym tam muzeum militarnym
- odtworzone obiekty historyczne (np. Dom Zdrojowy)

w punkcie 5. Wykorzystany walor turystyczny i mieszkaniowy miasta – podpunkt:

- wykorzystane elementy powojkowe jako atrakcje turystyczne (np. szlak kolejki wąskotorowej)

Cel główny strategii w zakresie ładu przestrzennego został określony:

Hel miastem ładu przestrzennego w duchu tradycji historycznej i walorów przyrodniczych.

Spośród celów szczegółowych „Strategii ...” największe implikacje w zakresie realizacji ochrony środowiska kulturowego mają:

Cel D2 – Estetyzacja urbanistyczna i architektoniczna i wynikające z niego działania:

Działanie 1. – Uwzględnienie specyfiki lokalnego krajobrazu kulturowego w dokumentach planistycznych dla miasta

Działanie 2. – Inspirowanie serii konkursów/projektów studialnych obrazujących możliwie najlepsze drogi polepszenia krajobrazu miasta

Działanie 4. – Opracowanie programów rewitalizacji poszczególnych części miasta

Cel D3 – Zdyskontowanie dostępu do morza i infrastruktury morskiej i działanie:

Działanie 4. – Rozwój frontu wodnego miasta

Istotne jest przy tym, aby sformułowane cele i działania związane z ochroną środowiska kulturowego były realizowane sukcesywnie (również po upływie terminów wyznaczonych w „Strategii ...”).

2.4.2. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE WYNIKAJĄCE ZE STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO ⁵

Najistotniejsze z punktu widzenia ochrony środowiska kulturowego są dwa rozdziały z części II „Studium...”:

3. Zagospodarowanie przestrzenne i ochrona środowiska kulturowego

oraz

7. Zasady polityki przestrzennej

---

⁵ Załącznik do Uchwały Nr VII/49/2003 Rady Miasta Helu z dnia 25 kwietnia 2003 r. „MIASTO HEL. STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO”

W rozdziale 3. Zagospodarowanie przestrzenne i ochrona środowiska Kulturowego stwierdzono m.in.:

„Obszar miasta Helu o powierzchni 2127 ha dzieli się na dwa różne pod względem zagospodarowania przestrzennego części. Są to :

1. Obszar skoncentrowanej zabudowy miejskiej położony w enklawie leśnej nad Zatoką Pucką obejmujący ok. 140 ha t.j. 6,5 % obszaru miasta w granicach administracyjnych. Ze względu na ochronę środowiska, a szczególnie terenów zalesionych wyznacza się w niniejszym studium granicę terenów zainwestowania miejskiego obejmującą w/w obszar skoncentrowanej zabudowy. W przebiegu przez tereny specjalne granica ta ma charakter symboliczny, informujący o infrastrukturalnych związkach terenów specjalnych z miastem.
2. Pozostały obszar miasta jest w większości porośnięty lasami i w dużej części użytkowany dla celów obronności kraju.

W obszarze skoncentrowanej zabudowy wyróżnia się:

- obszar centrum miasta
- tereny zabudowy mieszkaniowo-usługowej,
- tereny nauki, turystyki i wypoczynku,
- tereny portowe;
- tereny specjalne

Do terenów specjalnych nie zaliczono terenów wojskowych ośrodków wczasowych i terenu szpitala wojskowego. W ramach terenów zabudowy mieszkaniowo-usługowej, terenów nauki, turystyki i wypoczynku oraz terenów specjalnych wyodrębnia się tereny z dużym udziałem zieleni wysokiej położone na styku z terenami lasów otaczających zabudowę miejską. Centrum Helu obejmuje teren wzdłuż ulicy Wiejskiej. Ulica ta stanowi historyczną oś kompozycyjną zabudowy miasta.

W centrum miasta Helu preferuje się koncentrację obiektów usługowych w tym przede wszystkim usług handlu i gastronomii oraz obiektów administracji i różnego rodzaju instytucji oraz zakłada się realizację zabudowy mieszkaniowej z usługami i pokojami dla wczasowiczów. Nie wyklucza się zabudowy pensjonatowej i hoteli.

Ciąg ulicy Wiejskiej wpisany jest do rejestru zabytków województwa pomorskiego. Decyzja ta wymaga jednak aktualizacji. Konieczne jest określenie granic terenu objętego ochroną. Proponuje się objęcie ochroną układu zabudowy wzdłuż ulicy Wiejskiej od nr 29 do rozwidlenia ulic Kuracyjnej i Bałtyckiej, obejmującego tereny tej zabudowy z najbliższym zapleczem po stronie wschodniej, oraz po stronie zachodniej ograniczonym Bulwarem Nadmorskim i ul. Maszopów. Na terenie tym należałoby zachować wszystkie autentyczne i wartościowe obiekty, natomiast nowa zabudowa powinna być zabudową współczesną,

dostosowaną do obecnych potrzeb, oraz w miarę możliwości eksponować ślady przeszłości i miejscowe tradycje. Wysokość nowej zabudowy w obszarze centrum miasta należy ograniczyć do max. III kondygnacji. Autentyczne, wartościowe obiekty powinny być chronione prawem. Obecnie wpisany do rejestru zabytków jest kościół śś. Piotra i Pawła ob. Muzeum Rybołówstwa, oraz 7 domów mieszkalnych. Proponuje się objęcie ochroną dalszych domów przy ul. Wiejskiej - nr 28, 84, 97, 118). Ponadto Konserwator Zabytków proponuje objęcie ochroną prawną zespołów obiektów dworca kolejowego, latarni morskiej i osiedla mieszkaniowego z okresu międzywojennego. Zespoły te mogą być wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego po uzgodnieniu odpowiednich decyzji z władzami samorządowymi. Poza obszarem centrum miasta obiektem wpisanym do rejestru zabytków jest kościół pw. Bożego Ciała i zespoły fortyfikacji polskich i niemieckich.

Zespoły fortyfikacji polskich i niemieckich położone są poza obszarem skoncentrowanej zabudowy miejskiej, natomiast kościół Bożego Ciała zlokalizowany jest w pobliżu centrum. Kościół ten, podobnie jak kościół śś. Piotra i Pawła mógłby stanowić dominantę w krajobrazie miasta. Jednak obecnie kościół ten jest obiektem zdominowanym przez otaczającą zabudowę (szkoła i zabudowa wielorodzinną III i IV kondygnacyjną). Anulowanie decyzji o wpisie kościoła p.w. Bożego Ciała do rejestru zabytków otworzyło by drogę do ewentualnej przebudowy tego obiektu.

Centrum miasta od strony wschodniej otaczają tereny mieszkaniowo-usługowe. Możliwe są na tych terenach uzupełnienia i przekształcenia zabudowy. Uporządkowania wymagają tereny położone na zapleczu zabudowy ul. Wiejskiej.

Pod nową zabudowę mieszkaniowo-usługową przeznacza się następujące kompleksy terenów:

- teren o powierzchni ok. 7,0 ha, położony po wschodniej stronie ul. Dworcowej w północnej części miasta, przy granicy terenów zainwestowania miejskiego,
- teren o powierzchni ok. 5,5 ha, położony po wschodniej stronie ul. Adm. Steyera pomiędzy terenem wojskowego ośrodka wczasowego i terenem Stacji Geofizycznej, przy granicy terenów zainwestowania miejskiego.

Na obydwu w/w terenach zakłada się realizację zabudowy z dużym udziałem zieleni wysokiej.

Teren przy ul. Dworcowej jest terenem gminy. Dla tego terenu w całości należy opracować miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Natomiast teren po wschodniej stronie ul. Adm. Steyera jest własnością Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Wejherowo. Jest to teren dawnego nieużytku, porośnięty tzw. samosiejką i obecnie w ewidencji gruntów tylko w niewielkiej części zaklasyfikowany jako las.

Nowa zabudowa na terenach mieszkaniowo-usługowych nie może przekraczać III kondygnacji. Preferuje się zabudowę mieszkaniową z pokojami dla wczasowiczów i zabudowę pensjonatową oraz wbudowane usługi handlu i gastronomii. W granicach zainwestowania miejskiego, tereny proponowane pod nową zabudowę wraz z terenami istniejących ośrodków wczasowych, nauki i tereny specjalne z dużym udziałem zieleni wysokiej, w zasadzie otaczają tereny mieszkaniowo-usługowe. Korzystne byłoby także wprowadzenie zieleni wysokiej na te tereny, szczególnie w obszar istniejących osiedli wielorodzinnych mieszkaniowych położonych w rejonie ulicy Adm. Steyera.

Wielkość terenów portowych w Helu w zasadzie nie powinna ulegać zmianom. Konieczna jest jednak aktualizacja przebiegu granic portu ustalonych Rozporządzeniem Ministra Żeglugi w 1957 r. adekwatnie do obecnego stanu użytkowania terenu. Proponuje się ograniczenie przemysłowego wykorzystania terenów portu na rzecz zagospodarowania turystycznego związanego z obsługą jachtów i żeglarzy.

Granice portu rybackiego w Helu ustalone zostały Rozporządzeniem Ministra Żeglugi z dn. 5.06.1957 r. (DZ.U. Nr 37 poz. 159).

Pomiędzy portem rybackim a portem wojskowym w Helu wzdłuż brzegu zatoki rozciąga się tzw. mała plaża. Teren ten, wyposażony w odpowiednie urządzenia przyplażowe, powinien być wykorzystywany jako jedna z atrakcji turystycznych miasta.

Drugi ośrodek przyplażowy znajduje się poza obszarem skoncentrowanej zabudowy miasta, przy szerokiej plaży od strony otwartego morza. Ośrodek ten powinien być wyposażony w urządzenia wysokiej klasy i rozbudowany do skali potrzeb, wynikającej z ilości użytkowników i jakości ich obsługi. Niezbędne jest wyposażenie tego ośrodka przyplażowego w wysokiej jakości urządzenia sanitarne.

Poza terenem skoncentrowanej zabudowy, obszar miasta Helu w granicach administracyjnych w większości porośnięty jest lasami i w dużej mierze wykorzystywany dla celów obronności kraju. Na obszarze tym występują także wojskowe ośrodki wczasowe oraz ośrodek Kancelarii Prezydenta RP. Tereny lasów na obszarze w granicach administracyjnych miasta Helu są lasami ochronnymi.

Nie zakłada się zmian w użytkowaniu terenów w części miasta, obejmującej obszar poza terenem skoncentrowanej zabudowy miejskiej. Tereny rolne na obszarze w granicach administracyjnych miasta Helu nie występują.”

W rozdziale 7. Zasady polityki przestrzennej stwierdzono m.in.:

Na obszarze miasta Helu cele polityki regionalnej i lokalnej w zakresie zagospodarowania przestrzennego są zbieżne. Są to :

- rozwój miasta Helu jako ośrodka turystyki o znaczeniu krajowym i międzynarodowym,
- ochrona unikalnych wartości przyrodniczych.

Ponadto, wspólnym celem polityki lokalnej i regionalnej powinno być bezpieczeństwo mieszkańców i turystów na całej Mierzei Helskiej, zagrożonej ekstremalnym oddziaływaniem sił przyrody. Rozwój miasta Helu jako ośrodka turystyki o znaczeniu krajowym i międzynarodowym wymaga wspólnego działania władz lokalnych i regionalnych w zakresie:

- przebudowy portu w Helu i przystosowania do funkcji ośrodka żeglarskiego,
- rozbudowy i uzbrojenia terenu ośrodka przyplażowego położonego nad otwartym morzem,
- budowy punktu widokowego na cyplu Mierzei Helskiej w miejscu połączenia morza otwartego z zatoką (gdańską i pucką),
- organizacji połączenia w relacji Hel - Śródmieście Gdańska statkami żeglugi przybrzeżnej,
- budowy ścieżki rowerowej wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 216 i dalej przez miasto Hel do punktu widokowego "na cyplu" jako ścieżki o znaczeniu regionalnym. Ze względu na ochronę środowiska przyrodniczego konieczne byłoby współdziałanie władz lokalnych z organami rządowymi w zakresie:
- modernizacji systemów zaopatrzenia w wodę i odprowadzenia ścieków sanitarnych,
- budowy lokalnego niezależnego źródła energii elektrycznej,
- budowa nowego obiektu straży pożarnej.

Zadania ponadlokalne, niezależne od władz miejskich to :

- wyznaczenie pasa technicznego i budowa umocnień brzegów morza otwartego i zatoki,
- aktualizacja decyzji o wpisie do rejestru zabytków obszaru w rejonie ulicy Wiejskiej,
- aktualizacja granic portu Hel.

Zadania lokalne, oprócz celów wspólnych w zakresie turystyki i ochrony środowiska obejmują także zapewnienie mieszkańcom Helu dobrych warunków zamieszkania oraz stworzenie warunków dla wzrostu ich zamożności. W zakresie dotyczącym zagospodarowania przestrzennego władze miejskie powinny podjąć następujące działania:

- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu przy ul. Dworcowej przeznaczonego pod nową zabudowę mieszkaniowo-usługową,
- opracowanie map dla celów projektowych z uzbrojeniem podziemnym w zasadzie dla całego obszaru w granicach zainwestowania miejskiego rozszerzonego o teren ośrodka przyplażowego położonego nad otwartym morzem,
- opracowanie projektów koncepcyjnych ważniejszych ulic w obszarze zainwestowania miejskiego,

- tworzenie gminnych zasobów nieruchomości, szczególnie w przypadkach gdy nieruchomości Skarbu Państwa będące w zarządzie trwałym staną się zbędne dla zarządzającego jednostką organizacyjną, lub jeśli jednostka organizacyjna zostanie zlikwidowana (art. 13, art. 14, art. 46 i art. 47 ustawy z dn. 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami Dz. U. Z 1997 r. Nr 115 poz. 741 z późniejszymi zmianami),
- organizacja "deptaków" miejskich i ciągów spacerowych, a szczególnie ciągu spacerowego łączącego centrum miasta przez tereny portu do punktu widokowego "na cyplu",
- wyznaczenie szlaku turystycznego wzdłuż brzegu otwartego morza od Juraty do punktu widokowego "na cyplu" w uzgodnieniu z Nadleśnictwem i władzami wojskowymi,
- opracowanie koncepcji i programu rozbudowy ośrodka przyplażowego nad otwartym morzem, a następnie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla określonego w koncepcji terenu,
- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego i zagospodarowanie terenu "małej" plaży,
- rozbudowa ogólnodostępnego ośrodka sportowego.

Przekształcenie fragmentu lasu znajdującego się w granicach obszaru zainwestowania miejskiego w park miejski może być konieczne, o ile środki stosowane przez Nadleśnictwo nie zagwarantują odpowiedniej ochrony tego terenu przed degradacją.

Od władz powiatowych należy domagać się uzupełnienia, uporządkowania i aktualizacji danych w zakresie ewidencji gruntów ze szczególnym uwzględnieniem danych o terenach skarbu państwa. Dla podniesienia prestiżu miasta duże znaczenie może mieć lokalizacja "letniej rezydencji" Prezydenta RP w Helu."

Część stwierdzeń „Studium...” jest już nieaktualna, m.in. ze względu na opuszczenie przez wojsko części wcześniej użytkowanych terenów i obiektów. Dzięki temu można było utworzyć Muzeum Obrony Wybrzeża. Zrealizowano także część postulatów dotyczących wpisania do rejestru zabytków cenniejszych obiektów zabytkowych. Zostały one uwzględnione w tabeli w rozdziale 3.3.1.

3. DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY HEL

3.1. RYS HISTORYCZNY

Pierwsze ślady pobytu człowieka na półwyspie pochodzą ze wczesnego okresu lateńskiego (500 – 400 r. p.n.e.). W 1913 r. dokonano znalezisk kultury materialnej przede wszystkim z cmentarzy kultury grobów skrzynkowych. W okolicach Wielkiej Wsi znaleziono groby kultury dzwonkowej, zawierające urny grzebalne o charakterystycznym ornamentem. W pobliżu Jastarni na ślady istnienia osady z przełomu er. Osiedle zajmowało powierzchnię ok. 1/2 ha, a rozmieszczenie uchwyconych budynków i palenisk pozwoliło zaliczyć je do typu wsi wielodworowych o układzie szachownicowym.

Pierwsza, niepewna wiadomość o Helu pochodzi z 1198 r. - wzmianka o handlu z krainą na Pomorzu nazywaną Gellen. S. Ruehle podaje próby wyjaśnienia powstania Helu, dokonywane także w oparciu o podania ludowe. Założycielem osady miał być król norweski Olaf, wznosząc tu przed 1020 r. kaplicę. Inna wersja jako założyciela Helu podaje księcia pomorskiego Wratysława, a fundatora kaplicy widzi w bpie Albercie (1142 r.). Duńska kronika wspomina o schronieniu się na należącej do Świętopełka II wyspie Hel, w czasie sztormu, pośła króla duńskiego Waldemara II, w 1219 r. Półwysep Helski wraz z położonym bardziej na zachód wybrzeżem weszły w skład utworzonej najpóźniej w 1271 r. kasztelanii puckiej. Po zagarnięciu Pomorza przez Krzyżaków kasztelania pucka weszła w skład komturstwa gdańskiego, w ramach którego utworzono w 1338 (do tego czasu prawdopodobnie żył jeszcze ostatni kasztelan pucki) urząd rybicki w Pucku. W okresie panowania Zakonu lokowane zostały miasta Puck (1348 r.) i Hel a także m.in. wsie Chłapowo i Wielka Wieś. We wszystkich wsiach Zakonu, duchowieństwa, częściowo także rycerskich ujednociono powinności. Świadczenia w naturze, robociźnie i pieniądzu unormowano w kontraktach na stałe. Puck wraz z okręgiem powrócił do Polski wraz z Pomorzem w wyniku wojny 13-letniej - został wyzwolony przez wojska gdańskie w 1454 r. W 1456 r. Gdańsk zastawił okręg pucki królowi szwedzkiemu Karolowi Knutsenowi. W 1460 r. Krzyżacy pod wodzą Raweneck'a zdobywają Puck, przy nikłym oporze Szwedów. Wygrane przez stronę polską bitwy w 1462 r.

pod Świecinem oraz rok później na Zalewie Wiślanym doprowadziły do przełomu w wojnie. W 1464 r. wojska gdańskie odzyskały miasto - przekazały je królowi dopiero w 1468 r., bez Helu, który został podporządkowany Gdańskowi. W ramach województwa pomorskiego tereny okręgu puckiego utworzyły powiat pucki, natomiast królewszczyzny - starostwo puckie (niegrodowe). W skład starostwa wchodziły Jastarnia Pucka, Kuźnica i Chałupy (powstałe prawdopodobnie za Władysława IV jako osady przyforteczne), Wielka Wieś, Chłapowo, Tupadła. Hel oraz Jastarnia Gdańska od 1526 r. należały do Gdańska, natomiast Poczernino stanowiło własność szlachecką a Cetniewo biskupstwa kujawskiego. W 1476 r. Kazimierz Jagiellończyk przeniósł wszystkie wsie Prus Królewskich, w których obowiązywało jeszcze prawo polskie, na prawo chełmińskie. Po raz pierwszy Hel - miejscowość występuje w statucie Bractwa św. Katarzyny, założonego w Helu w 1351 r. Hel wymieniony jest tam jako miasto zarządzane przez radę miejską na czele której stoi wójt, a mieszkańcy nazywani są obywatelami. Osada posiadała zatem wysoki stopień organizacji – nadanie praw miejskich w 1378 r. sankcjonowało więc stan istniejący już wcześniej. Brak wcześniejszych wzmianek o osadzie, może wynikać ze zniszczenia archiwów pomorskich przez Krzyżaków, tym bardziej że dla XIII w. są liczne wiadomości o istnieniu wielu osad rybackich na Pomorzu. Jak już wspomniano, w 1378 r. Wielki Mistrz Winrych von Kniprode nadał Helowi prawa miejskie lubeckie. Lokacja objęła tereny do Jastarni Gdańskiej włącznie. "Rada Miasta i Ziemi Helskiej" liczyła dwunastu członków, zachowując znany ze statutu Bractwa św. Katarzyny układ rady ogólnej i urzędującej. Wchodzący w skład rady burmistrz zarządzał miastem, natomiast sołtys - ziemią helską. Zakon ustanowił także swojego urzędnika - wójta, po którego śmierci prawa mu przysługujące przeszły na radę. Opłaty pobierane z tytułu kar pobierał w 2/3 Zakon a w 1/3 wójt. Czynsz płacony przez mieszkańców zależał od uprawianego zawodu: rybacy łodziowi przybrzeżni łowiący śledzie - płacili 1 grzywnę rocznie, łowiący węgorze - 2 grzywny, właściciele szkut pełnomorskich 4 beczki śledzi i 1 szeląga od każdej sieci. Gmina nie czerpała dochodów z czynszów. Administracyjnie Hel podlegał urzędowi tzw. rybickiego z Pucka. Dokument z 1392 r. wspomina o istnieniu w Helu przetwórstwa rybnego. Spośród innych rzemiosł wymieniani są kupcy płacący 2 i 1/2 grzywny srebra czynszu rocznie, przekupnie i właściciele kramów - 1/2 grzywny, karczmarze prowadzący wyszynk lepszego piwa - 2 grzywny, gorszego - 1 grzywnę, krawcy, szewcy i rzeźnicy płacący po 1/2 grzywny, piekarze - 1 grzywnę oraz właściciele łaźni - 3 grzywny i 2 funty pieprzu. Ponieważ brak wzmianek o istnieniu szkutników, bednarzy i sieciarzy, możliwe, że część tych usług wykonywano w formie nakładu przy udziale kupców gdańskich. Wgląd w sprawy wewnętrzne XV-wiecznego Helu daje wilkierz miejski datowany na ok. 1430 r. Reguluje on przede wszystkim sprawy związane z rybołówstwem. Miasto miało 1 dzień

targowy w tygodniu, rozwijało także handel morski. Sprowadzano produkty rolne, piwo, drewno, materiały budowlane (m.in. cegłę), wyroby rzemiosła, wywożono ryby. W latach dwudziestych XV w. daje się odnotować znaczny rozwój helskich spółek żeglugowych, których znaczenie dla gospodarki miasta było w tym czasie większe niż rybołówstwa. Ich dalsza ekspansja została udaremniona przez zaniepokojony konkurencją Gdańsk, za pomocą groźby blokady żywnościowej Helu. Wybuch wojny 13-letniej spowodował iż stany pruskie powierzyły Gdańskowi, na mocy układu z 14 III 1454 r., nadzór nad Helem, ze względu na jego strategiczne położenie. Gdańsk sprawował kontrolę za pośrednictwem wznowionego urzędu wójta miejskiego, Hel musiał składać przysięgę wierności wobec Gdańska. Stan ten został potwierdzony przez Kazimierza Jagiellończyka w 1466 r. Gdańsk przejmował też jurysdykcję morską półwyspu. Helowi udało się mimo to utrzymać pewną niezależność - rada wydawała wilkierze, rozwijało się rzemiosło. Dopiero 1526 r. przyniósł pełne podporządkowanie - Zygmunt I nadał Gdańskowi Hel w granicach lokacyjnych. Nowa sytuacja spowodowała kompletny upadek rzemiosła - w 1528 r. w Helu działało 21 warsztatów rzemieślniczych, w 1538 r. - 1. W 1413 r. pojawia się w źródłach nazwa Stary Hel, a w 1417 r. wymienia się kościół św. Piotra w Nowym Helu oraz proboszcza parafii NMP w Starym Helu. Pod koniec XV w. Nowy Hel zaczyna dominować nad Starym. S. Gierszewski dopatruje się przyczyn powstania Nowego Helu w zmianach linii brzegowej powodujących większe zagrożenie sztormowe, natomiast Ruehle sądzi, że do Nowego Helu przenosili się rybacy pragnący uwolnić się od obowiązującego ich nakładu, inaczej J. Seeger, który uważa Stary Hel za osadę kaszubską, natomiast Nowy - osadników niemieckich Z 21. W 1626 r. Stary Hel został spalony przez Szwedów a mieszkańcy przenieśli się do Nowego i do Jastarni Gdańskiej. W XVIII w. miasto często nękają klęski elementarne - w 1709 r. dzuma, na którą umiera 225 osób, a w latach 1737, 1747, 1771 wielkie sztormy powodujące ogromne zniszczenia. 1793 r. przechodzi Hel wraz z Gdańskiem pod panowanie pruskie (powiat tczewski). W latach 1807 - 1814 wchodzi w skład Wolnego Miasta Gdańska. Po upadku Napoleona zostaje znowu włączony do Królestwa Pruskiego (powiat wejherowski). Prawa do własności gruntowej utrzymał Gdańsk do lat 50-tych, kiedy przejął je rząd pruski. W 1872 r. (reformacja gminna) po śmierci burmistrza Jakuba Ellera władze odbierają Helowi prawa miejskie. W 1887 r. Hel zostaje włączony do odtworzonego powiatu puckiego. Lata 1892 - 1893 przynoszą bardzo ważne zmiany – budowę portu rybackiego, uruchomienie stałego połączenia żeglugowego z Gdańskiem i Sopotem, 1896 r. - uruchomienie kąpieliska i budowę domu zdrojowego przez spółkę akcyjną "Weischel". Przed I wojną światową w porcie helskim stacjonowało 200 kutrów rybackich. 10 II 1920 r. Hel powraca do Polski. Po dwóch latach uzyskuje połączenie kolejowe z Puckiem. W latach 1921 - 1934

przeprowadzono etapami gruntowną modernizację portu rybackiego²⁴. W 1924 r. utworzono Morskie Laboratorium Rybackie (przeniesione potem do Gdyni) a w 1927 r. rozpoczęto budowę polskiej kolonii rybackiej, nazywanej kolonią polską. W 1925 r. Przekształcono jedyną istniejącą w Helu, niemiecką szkołę ewangelicką w szkołę mieszaną. W 1924 r. Zbudowano kaplicę, a w 1933 r. kościół katolicki p.w. Bożego Ciała - parafia istnieje od 1928 r.. W 1931 r. rozpoczęto budowę portu wojennego a w 1936 r. utworzono Rejon Umocniony Hel (we wrześniu 1939 r. dowódcą był kmdr W. Steyer). Przeznaczenie znacznych obszarów na cele wojskowe spowodowało wysiedlenie wielu rybaków niemieckich. Starannie przygotowany do obrony, wyposażony w baterie dział morskich i przeciwlotniczych, wspomagany przez flotę, Hel przetrwał we wrześniu 1939 r. długotrwałe oblężenie, kapitulując 2 X jako jeden z ostatnich punktów oporu. Podczas okupacji niemieckiej wysiedleni wcześniej rybacy niemieccy powrócili, wysiedlono natomiast Polaków z kolonii rybackiej. Mieszkańcy byli zmuszani do wpisywania się na volkslistę. Podczas ofensywy sowieckiej 1945 r. Hel służył jako punkt etapowy ewakuujących się wojsk niemieckich i uchodźców z terenów okrążonych przez Rosjan na Pomorzu i Prusach Wschodnich. 13 III Armia Czerwona zajęła Wielką Wieś odcinając na półwyspie 200 tys. Niemców. Kapitulacja nastąpiła dopiero 9 V. W międzyczasie Niemcy zdołali ewakuować 140 tys. osób, w tym wielu mieszkańców półwyspu wbrew ich woli. W wyniku wojny miasto zostało w 40% zniszczone. W 1954 r. Hel uzyskał status osiedla a w 1964 r. prawa miejskie. Największym przedsiębiorstwem Helu był helski oddział Przedsiębiorstwa Połowów i Usług Rybackich "Arka" w Gdyni, w 1959 r. przekształcony w "Kogę" zatrudniającą większość mieszkańców miasta. Bardzo ważną rolę w życiu miasta odgrywał także miejscowy garnizon, z którym związana była połowa ludności. Z uwagi na likwidację „Kogi” i zmniejszenie garnizonu, związane z przeniesieniem eskadry stacjonującej w Helu do Gdyni, nastąpiła głęboka restrukturyzacja zawodowa mieszkańców Helu. Coraz większe znaczenie w życiu miasta odgrywa turystyka, zatem priorytetem stają się wszelkie działania zwiększające atrakcyjność krajobrazową, kulturową i turystyczną Helu. W 1991 r. utworzono w Helu liceum ogólnokształcące - pierwszą szkołę średnią na półwyspie.

3.2. OKRESY ROZWOJU ŚRODOWISKA KULTUROWEGO OBSZARU GMINY

W wyniku analizy procesu dziejowego Helu dają się wyodrębnić cztery okresy, charakteryzujące się specyficznymi właściwościami środowiska kulturowego: okres kultury

tradycyjnej (do końca XIX w.), okres częściowych zmian w kulturze tradycyjnej (od końca XIX w. do 1920 r.), okres nasilenia i poszerzenia zmian w kulturze tradycyjnej (od 1920 r. do 1939 r.), okres okupacji i nacisku państwa totalitarnego na kulturę (od 1939 r. do końca lat 1950-tych), okres zaniku kultury tradycyjnej (od końca 1950-tych).

I. Okres tradycyjnej kultury do końca XIX w. charakteryzuje się wysokim stopniem uzależnienia działalności człowieka od warunków naturalnych:

* warunki naturalne decydujące o użytkowaniu przestrzeni:

- brak terenów pod uprawę;
- ograniczona ilość i zła jakość terenów pod zabudowę;
- bezpośredni dostęp do morza i zatoki;
- zagrożenia od strony morza;
- lasy i łąki i wydmy;

* źródła utrzymania: rybołówstwo tradycyjne; z wyjątkiem okresu od poł. XIV do początków XVI w. gdy Hel był sporym miastem o rozgałęzionym handlu, ludność półwyspu w całym tym okresie trudniła się prawie wyłącznie rybołówstwem.

* ludność:

- niestabilne warunki demograficzne wynikające ze zmiennego znaczenia Helu (od k. XIV w. do pocz. XVI w. był ważnym miastem handlowym o dużej liczbie mieszkańców, w XVI w. miasto zostało uzależnione od Gdańska, w wyniku czego spadło do roli osady rybackiej o niewielkiej liczbie ludności);
- zmienne stosunki etniczne i wyznaniowe; miasto Hel było zamieszkiwane w całym tym okresie przez większość niemiecką; w Helu od przejścia pod zwierzchność gdańską w XVI w. panował luteranizm.

* zwyczaje i tradycje; w okresie tym wykształcił się oryginalny sposób organizacji rybołówstwa w postaci maszoperii, czyli związków rybackich obejmujących całą ludność wsi (po kilka maszoperii niewodowych i żakowych we wsi), wewnątrz których panowała równość pracy i zysków; system ten obejmował cały Półwysep Helski ; sposób organizacji oraz trudność i niebezpieczeństwa pracy wpływały na stosunki międzyludzkie, gdzie dominowała równość i współpraca; strój kobiet na Półwyspie Helskim przedstawiał wykształcony typ jedynie w Helu, w stroju męskim dominował kolor ciemno niebieski;

II. Okres częściowych zmian w kulturze tradycyjnej (od końca XIX w. do 1920 r.)

* źródła utrzymania: rybołówstwo tradycyjne w Helu jest wypierane przez połowy kutrowe; wiąże się to z budową portu rybackiego w Helu; port umożliwił także stałą komunikację z

Gdańskiem, to z kolei jest warunkiem powstania kąpieliska i domu zdrojowego - jednym ze źródeł dochodów Helu staje się turystyka.

* ludność: stosunki ludnościowe nie ulegają znaczącej zmianie.

* zwyczaje i tradycje: wpływ zewnętrzny jest już odczuwalny w Helu.

III. Okres nasilenia i poszerzenia zmian w kulturze tradycyjnej (od 1920 r. do 1939 r.)

* źródła utrzymania: połowy łódkowe oraz organizacja maszoperyjna zachowują pewne znaczenie; turystyka zaczyna odgrywać coraz większą rolę, stając się niekiedy głównym źródłem utrzymania - do rozwoju turystyki przyczynia się powrót Pomorza do Polski, dla której Pobrzeże Kaszubskie staje się jedynym obszarem nadmorskim - terenem o wielkiej atrakcyjności turystycznej.

* ludność: zmiana przynależności państwowej powoduje odpływ Niemców z Helu, powstaje w Helu polski garnizon, napływają urzędnicy z głębi kraju.

* zwyczaje i tradycje: zetknięcie się z turystami przybywającymi z całego kraju, utworzenie garnizonu powoduje stopniową unifikację kulturalną z resztą kraju.

IV. Okres okupacji i nacisku państwa totalitarnego (od wybuchu II wojny światowej do końca lat 50-tych)

* źródła utrzymania: w czasie okupacji ograniczone zostają zarządzeniami władz niemieckich możliwości uprawiania rybołówstwa, turystyka zamiera; po wojnie władze stalinowskie starają się "uspołecnić" rybołówstwo - powstają spółdzielnie rybackie, państwowe przedsiębiorstwa połowowe; rybołówstwo łódkowe utrzymuje się, natomiast jego tradycyjne formy organizacyjne w postaci maszoperii zanikają, wielu, szczególnie nowych mieszkańców pracuje w garnizonie;

* ludność: następują wielkie przemieszczenia ludności - podczas okupacji wysiedlenie polskich rybaków z Helu; ewakuacja ludności przez wycofujących się Niemców; po wojnie powrót wysiedlonych i ewakuowanych wbrew swej woli Polaków, wysiedlenie pozostałych Niemców, następnie napływ ludności z głębi kraju do garnizonu w Helu oraz do państwowych przedsiębiorstw rybackich.

* zwyczaje i tradycje: przemieszczenia ludności w czasie wojny i po wojnie, nacisk stalinowskich władz Polski Ludowej zmierzających do podporządkowania sobie wszelkiej działalności społecznej i gospodarczej, a także czynniki obiektywne, jak wpływ cywilizacji technicznej, obniżenie się wydajności łowisk przybrzeżnych powoduje odwrót od tradycyjnych metod i sposobów organizacji rybołówstwa, stopniowy zanik maszoperii, zmiany i zanikanie niektórych zwyczajów.

V. Okres zanikania kultury tradycyjnej oraz prób utrzymania i modyfikacji tożsamości zbiorowej w nowej sytuacji (od końca lat 50-tych)

* źródła utrzymania: rybołówstwo tradycyjne pełni coraz mniejszą rolę, głównymi źródłami dochodów ludności są: rybołówstwo kutrowe, turystyka, oraz praca w garnizonie helskim.

* ludność: następuje znaczny wzrost ludności w Helu spowodowany rozbudową garnizonu oraz rozwojem państwowego przedsiębiorstwa połowowego „Koga”.

* zwyczaje i tradycje: ostają się tylko niektóre ze starych zwyczajów, kultura lokalna za sprawą ciągłych teraz i wszechstronnych kontaktów z całym krajem, radia, telewizji ulega znacznej uniformizacji.

3.3. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY HEL

3.3.1. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU

nr rejestru zabytków	nr d. rejestru zabytków	data wpisu do rejestru zabytków	obiekt	ulica	nr
145	91	1960-01-18	kościół pw. św. Piotra i Pawła - ob. Muzeum Rybołówstwa	Bulwar Nadmorski	2
279	198	1962-01-21	karczma Lwia Jama	Wiejska (d. Gen. Waltera 45)	86
567	435	1972-01-04	dom	Wiejska (d. Gen. Waltera 17)	110
570	438	1972-01-04	dom	Wiejska (d. Gen. Waltera 86)	29
576	444	1972-01-04	dom	Wiejska (d. Gen. Waltera 39a)	78
607	484	1972-05-30	dom	Wiejska (d. Gen. Waltera 76)	39

608	485	1972-05-30	dom	Wiejska (d. Gen. Waltera 82)	33
765	645	1973-09-01	zabudowa ulicy Generała Waltera - ob. Wiejskiej w granicach według decyzji (d. nr 2-81(96))	Wiejska (d. Gen. Waltera)	
1297	1074	1989-12-28	kościół parafialny pw. Bożego Ciała	Hel	
1754	1246	2005-01-25	zespół latarni morskiej w Helu, w skład którego wchodzi : 1. latarnia morska; 2. dom latarników; 3. zabudowania gospodarcze domu latarników : skład opału z ubikacjami; budynek inwentarski, pralnia, piwniczka ziemna, wędzarnia; 4. fundament nieistniejącej latarni morskiej z 1820 r.; 5. maszt sygnalizacyjny radiolatarni; 6. piwniczki ziemne - magazyn paliwa i amunicji; 7. budynek inwentarski - wraz z terenem historycznym w granicach założenia	Bałtycka	2,4,7
1693	1200	1999-06-15	zespół obiektów fortyfikacji polskich rejonu umocnień "Hel" na Półwyspie Helskim zbudowanych przez Polską Marynarkę Wojenną w latach 1931-1939 (bateria nr 31, bateria nr 21, bateria nr 33, bateria nr 22, bateria nr 32, bateria nr 23, Ośrodek Oporu Jastarnia - schrony Sęp, Saragossa, Sabała) oraz zespół fortyfikacji niemieckich zbudowanych na Płw. Hel (bateria Schleswig-Holstein)		Półwysep Helski

3.3.2. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH OBJĘTYCH GMINNĄ EWIDENCJĄ ZABYTKÓW

Lp.	Ulica	Nr	Obiekt	Nr i data wpisu do rejestru zabytków
1	Bałtycka	2, 4, 7	zespół latarni morskiej w Helu, w skład którego wchodzi: 1. latarnia morska; 2. dom latarników; 3. zabudowania gospodarcze domu latarników: skład opału z ubikacjami, budynek inwentarski, pralnia, piwniczka ziemna, wędzarnia; 4. fundamenty nieistniejącej latarni morskiej z 1820 r.; 5. maszt sygnalizacyjny radiolatarni; 6. piwniczki ziemne - magazyny paliwa i amunicji; 7. budynek inwentarski - wraz z terenem historycznym w granicach założenia	A-1754 z dn. 25.01.2005
2	Bałtycka	2	dom latarnika /D2/ z 1910 r. na płd. od latarni morskiej	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejestru zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem) A-1754 z dn. 25.01.2005
3	Bałtycka	2	budynek inwentarski przy domu latarnika /D2/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
4	Bałtycka	2	piwniczka ziemna przy domu latarnika /D2/ w zespole latarni morskiej	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejestru zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem) A-1754 z dn. 25.01.2005
5	Bałtycka	2	skład opału przy domu latarnika /D2/ w zespole latarni morskiej	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejestru zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem) A-1754 z dn. 25.01.2005
6	Bałtycka	4	latarnia morska z 1942 r. w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
7	Bałtycka	4	fundament nieistniejącej latarni morskiej z 1820 r. w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
8	Bałtycka	4	obelisk, upamiętniający tragiczną śmierć latarnika May'a w 1910 r.	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejestru zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem)

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HELU NA LATA 2016-2019

				A-1754 z dn. 25.01.2005
9	Bałtycka	4	budynek maszynowni i radiolatarni w zespole latarni morskiej	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejstru zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem) A-1754 z dn. 25.01.2005
10	Bałtycka	4	fundament kotłowni z zachowanym podziemnym korytarzem ciepłowniczym, prowadzącym do domu latarników	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejestru zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem) A-1754 z dn. 25.01.2005
11	Bałtycka	4	piwniczka ziemna - magazyny paliwa w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
12	Bałtycka	4	piwniczka ziemna - magazyny amunicji w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
13	Bałtycka	4	maszt sygnalizacyjny radioalatarni w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
14	Bałtycka	7	dom latarników /D1/z poł. XIX w. w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
15	Bałtycka	7	skład opału z ubikacjami przy domu latarników /D1/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
16	Bałtycka	7	budynek inwentarski przy domu latarników /D1/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
17	Bałtycka	7	pralnia przy domu latarników /D1/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
18	Bałtycka	7	piwniczka ziemna przy domu latarników /D1/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
19	Bałtycka	7	wędzarnia przy domu latarników /D1/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005 NIE ISTNIEJE nie skreślony z rejstru zabytków
20	Boczna/ Rybacka	8/1	budynek mieszkalny	
21	Bulwar Nadmorski	2 (d. Wiejska 48)	kościół pw. św. Piotra i Pawła, ob. Oddział Rybołówstwa Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku	A-145 z dn. 18.01.1960
22	Bulwar Nadmorski	2 (d. Wiejska 48)	kostnica przy kościele pw. św. Piotra i Pawła, ob. budynek pomocniczy Oddziału Rybołówstwa Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku	
23	Dworcowa	1	dworzec kolejowy	
24	Dworcowa	3	budynek mieszkalny dla pracowników kolei (?), ob.budynek mieszkalny	
25	Dworcowa	5	budynek mieszkalny dla pracowników kolei (?), ob.budynek mieszkalny	
26	Helska	1	willa "Muszelka" - wycieczkowa willa prezydenta Ignacego Mościckiego, ob. jeden z domów wczesnych Wojskowego Zespołu Wycieczkowego "Jantar"	
27	Kapitańska	1, 2, 3, 4	zespół 4 wielorodzinnych domów dla rodzin kadry oficerskiej	
28	Kapitańska	5, 6, 7, 8, 9, 10	zespół wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HELU NA LATA 2016-2019

29	Kapitańska	5	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
30	Kapitańska	6	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
31	Kapitańska	7	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
32	Kapitańska	8	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
33	Kapitańska	9	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
34	Kapitańska	10	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
35	Komandorska	2	willa dowódcy Rejonu Umocnionego Hel - kmdr Włodzimierza Steyera, ob. Miejska Biblioteka Publiczna	
36	Komandorska	3	czterorodzinny budynek mieszkalny dla rodzin starszych oficerów	
37	Komandorska	4	czterorodzinny budynek mieszkalny dla rodzin starszych oficerów	
38	Komandorska	5,7,9	zespół wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
39	Komandorska	5	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
40	Komandorska	7	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
41	Komandorska	9	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
42	Kuracyjna	4	pensjonat "Jadzieńka"	
43	Leśna	13	budynek obserwatorium meteorologicznego, ob. Stacja Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej	
44	Leśna	14	barak koszarowy, ob. budynek mieszkalny	
45	Lipowa	1-3	budynek mieszkalny	
46	Lipowa	5	budynek mieszkalny	
47	Obrońców Helu	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11	zespół dziesięciu wielorodzinnych domów dla rodzin wojskowych	
48	Obrońców Helu	1	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
49	Obrońców Helu	2	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
50	Obrońców Helu	3	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
51	Obrońców Helu	4	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
52	Obrońców Helu	5	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
53	Obrońców Helu	6	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
54	Obrońców Helu	7	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
55	Obrońców Helu	8	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
56	Obrońców Helu	9	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
57	Obrońców Helu	11	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
58	Plażowa	5	budynek mieszkalny	
59	Portowa (róg Rybackiej)	5	budynek mieszkalny	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HELU NA LATA 2016-2019

60	Portowa (róg Plażowej)	8	budynek mieszkalny	
61	Portowa	10	budynek mieszkalny	
62	Portowa	11	budynek mieszkalny	
63	Przybyszewskiego teren na wsch. domknięciu ul. Przybyszewskiego	bez numeru	zespół koszarowy (po 1945 r. - 22 Dywizjon Ogniowy Wojsk Rakietowych): budynek koszarowy, stołówka koszarowa, wartownia przy bramie wjazdowej od strony ul. Przybyszewskiego	
64	Przybyszewskiego teren na wsch. domknięciu ul. Przybyszewskiego	bez numeru	budynek koszarowy	
65	Przybyszewskiego (teren na wsch. domknięciu ul. Przybyszewskiego)	bez numeru	stołówka koszarowa	
66		bez numeru	wartownia przy bramie wjazdowej od strony ul. Przybyszewskiego	
67	Rybacka (róg Bocznej)	2	budynek mieszkalny	
68	Rybacka	4	budynek mieszkalny	
69	Rybacka	5	budynek mieszkalny	
70	Rybacka (róg Sikorskiego)	8	budynek mieszkalny	
71	Sikorskiego	4	budynek mieszkalny	
72	Sikorskiego	5	budynek mieszkalny	
73	Sikorskiego	7	budynek mieszkalny	
74	Sikorskiego	6	budynek mieszkalny	
75	Sikorskiego	8	budynek mieszkalny	
76	Sikorskiego	9	budynek mieszkalny	
77	Sikorskiego	10	budynek mieszkalny	
78	Sikorskiego	11	budynek mieszkalny	
79	Sikorskiego	12	dom Augustyna Necla, ob. budynek mieszkalny	
80	Sikorskiego	14	budynek mieszkalny	
81	Sikorskiego	16	budynek mieszkalny	
82	Sosnowa	1	3 obiekty Obserwatorium Geofizycznego Instytutu Geofizyki Polskiej akademii Nauk	
83	Szkolna	1	szkoła (1938 r.) - ptn. 2-kondygnacyjny segment obecnego Zespołu Szkół Ogólnokształcących	
84	Wiejska (d. Generała Waltera)	2 - 141 /d. Gen. Waltera 2 - 81(96)/	zabudowa ul. Generała Waltera (ob. ul. Wiejska) w granicach wg decyzji	A-765 z dn. 01.09.1973
85	Wiejska (d. Generała Waltera)	2	budynek mieszkalny	
86	Wiejska (d. Generała Waltera)	4	budynek mieszkalny	
87	Wiejska (d. Generała Waltera)	6	budynek mieszkalny	
88	Wiejska (d. Generała Waltera)	8	budynek mieszkalny	
89	Wiejska (d. Generała Waltera)	13	budynek mieszkalny	
90	Wiejska (d. Generała Waltera)	14	budynek mieszkalny	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HELU NA LATA 2016-2019

91	Wiejska (d. Generała Waltera)	19	budynek mieszkalny	
92	Wiejska (d. Generała Waltera)	23	budynek mieszkalny	
93	Wiejska (d. Generała Waltera)	24	budynek mieszkalny	
94	Wiejska (d. Generała Waltera)	28	budynek mieszkalny	
95	Wiejska (d. Generała Waltera)	29 (d.86)	chata rybacka	A-570 z dn. 04.01.1972
96	Wiejska (d. Generała Waltera)	30	budynek mieszkalny	
97	Wiejska (d. Generała Waltera)	31	budynek mieszkalny	
98	Wiejska (d. Generała Waltera)	33 (d. 82)	chata rybacka	A-608 z dn. 30.05.1972
99	Wiejska (d. Generała Waltera)	33a	budynek mieszkalny	
100	Wiejska (d. Generała Waltera)	34	chata rybacka	
101	Wiejska (d. Generała Waltera)	35 (d.110)	chata rybacka	
102	Wiejska (d. Generała Waltera)	37	budynek mieszkalny	
103	Wiejska (d. Generała Waltera)	38/40	pierwsza siedziba Morskiego Laboratorium Rybackiego w Helu (01.04.1923 r. - 1932/1923 r.)	
104	Wiejska (d. Generała Waltera)	39 (d.76)	chata rybacka, ob. restauracja "Izdebka"	A-607 z dn. 30.05.1972
105	Wiejska (d. Generała Waltera)	41	budynek mieszkalny	
106	Wiejska (d. Generała Waltera)	46	plebania kościoła ewangelickiego p.w. Św. Piotra i Pawła , ob. klasztor franciszkanów	
107	Wiejska (d. Generała Waltera)	55	poczta	
108	Wiejska (d. Generała Waltera)	57	budynek mieszkalny	
109	Wiejska (d. Generała Waltera)	64	budynek mieszkalny	
110	Wiejska (d. Generała Waltera)	66	budynek mieszkalny	
111	Wiejska (d. Generała Waltera)	70	budynek mieszkalny	
112	Wiejska (d. Generała Waltera)	73	budynek mieszkalny	
113	Wiejska (d. Generała	75	siedziba Korpusu ochrony Pogranicza /KOP/, ob. siedziba Podleśnictwa Hel	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HELU NA LATA 2016-2019

	Waltera)			
114	Wiejska (d. Generała Waltera)	78 (d.39a)	chata rybacka, ob. siedziba Zrzeszenia Kaszubsko- Pomorskiego	A-576 z dn. 04.01.1972
115	Wiejska (d. Generała Waltera)	81	budynek mieszkalny ze sklepem kolonialnym tzw. "Dom Polski", ob. budynek mieszkalny, pizzeria "Palermo"	
116	Wiejska (d. Generała Waltera)	82	pensjonat Karla Hallmana, ob. budynek mieszkalny	
117	Wiejska (d. Generała Waltera)	84	budynek mieszkalny	
118	Wiejska (d. Generała Waltera)	86 (d.45)	karczma "Lwia Jama"	A-279 z dn. 21.01.1962
119	Wiejska (d. Generała Waltera)	87	chata rybacka	
120	Wiejska (d. Generała Waltera)	89	"Strand Hotel", ob. budynek mieszkalny i pub "Stella Maris"	
121	Wiejska (d. Generała Waltera)	92	budynek mieszkalny	
122	Wiejska (d. Generała Waltera)	97	budynek mieszkalny	
123	Wiejska (d. Generała Waltera)	100	chata rybacka, ob. restauracja "Fiszzeria"	
124	Wiejska (d. Generała Waltera)	101	budynek mieszkalny	
125	Wiejska (d. Generała Waltera)	107	chata rybacka, ob. Tawerna "Checz"	
126	Wiejska (d. Generała Waltera)	109	budynek mieszkalny	
127	Wiejska (d. Generała Waltera)	110 (d.17,25)	chata rybacka, ob. restauracja "Maszoperia"	A-567 z dn. 04.01.1972
128	Wiejska (d. Generała Waltera)	115	budynek mieszkalny	
129	Wiejska (d. Generała Waltera)	117	chata rybacka	
130	Wiejska (d. Generała Waltera)	118	budynek mieszkalny	
131	Wiejska (d. Generała Waltera)	119	chata rybacka	
132	Wiejska (d. Generała Waltera)	121	chata rybacka	
133	Wiejska (d. Generała Waltera)	123	budynek mieszkalny, ob. budynek mieszkalny, restauracja "Norda"	
134	Wiejska (d. Generała Waltera)	129/131	budynek mieszkalny	
135	Wiejska (d. Generała Waltera)	130	Hotel "Riviera"	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HELU NA LATA 2016-2019

136	Wiejska (d. Generała Waltera) - na tyłach nr 132, od strony ul. Maszopów	132	pensjonat "Albatros", ob. budynek mieszkalny	
137	Wiejska (d. Generała Waltera)	139	budynek mieszkalny	
138	Wiejska (d. Generała Waltera)	141	chata rybacka	
139	Żeromskiego	1	kościół parafialny p.w. Bożego Ciała	
140	Żeromskiego	1	pierwsza helska kaplica katolicka (1923 r.), ob. kaplica przedpogrzebowa przy kościele p.w. Bożego Ciała	
141	Szwedzka Góra, zwana też Górą Szwedów		nieczynna latarnia morska	
142	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - stanowisko ogniowe (1101)	
143	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - stanowisko ogniowe (1102)	
144	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - stanowisko ogniowe (1103)	
145	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - stanowisko ogniowe (1104)	
146	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - główny punkt kierowania ogniem z artyleryjską stacją radiolokacyjną (1006)	
147	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - zapasowy punkt kierowania ogniem (1108)	
148	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - schron garaż dla agregatów reflektorów (1122)	
149	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. BAS - schron-garaż dla agregatów reflektorów (1123)	
150	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - stanowisko ogniowe (204)	
151	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - centrala artyleryjska (205)	
152	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - schron z wieżą radarową (206)	
153	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - elektrownia (209)	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HELU NA LATA 2016-2019

154	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - główny punkt kierowania ogniem (207)	
155	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - zapasowy punkt kierowania ogniem (208)	
156	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - schron załogi (211)	
157	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - schron załogi (212)	
158	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K1)	
159	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K2)	
160	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K3)	
161	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K4)	
162	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K5)	
163	cypel Półwyspu Helskiego - w lesie, ok. 500 m od brzegu morza, na płn.-wsch. od latarni morskiej		21. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel - stanowisko ogniowe działa p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
164	cypel Półwyspu Helskiego - w lesie, ok. 500 m od brzegu morza, na płn.-wsch. od latarni morskiej		21. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel - stanowisko ogniowe działa p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
165	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej, na płn. od portu wojennego i ośrodka wczasowego "Kormoran"		22. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel, tzw. "bateria portowa" - stanowisko ogniowe działa p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
166	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej, na płn. od portu wojennego i ośrodka wczasowego "Kormoran"		22. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel, tzw. "bateria portowa" - stanowisko ogniowe działa p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
167	w pasie wydmy nadmorskich, płn. stronie torowiska kolejowego		23. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel - stanowisko stanowisko ogniowe działa p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
168	w pasie wydmy nadmorskich, płn. stronie torowiska kolejowego		23. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel - stanowisko ogniowe działa p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
169	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - stanowisko ogniowe (1001)	
170	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - stanowisko ogniowe (1002)	
171	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - stanowisko ogniowe (1003)	
172	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - stanowisko ogniowe (1004)	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HELU NA LATA 2016-2019

173	w pasie wydm od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - główny punkt kierowania ogniem (1007), potocznie "Kurza Stopka"	
174	w pasie wydm od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - schron agregatu (1025)	
175	w pasie wydm od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - schron centrali artyleryjskiej (1025)	
176	w pasie wydm od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - garaż dla reflektora (1017)	
177	w pasie wydm od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - schron agregatu (1022)	
178	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliadora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cyplowa", późniejsza 13 BAS- stanowisko ogniowe (200)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
179	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliadora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cyplowa", późniejsza 13 BAS - stanowisko ogniowe (201)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
180	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliadora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cyplowa", późniejsza 13 BAS - stanowisko ogniowe (202)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
181	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliadora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cyplowa", późniejsza 13 BAS - stanowisko ogniowe (203)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
182	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliadora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cyplowa", późniejsza 13 BAS - schron amunicyjny (213)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
183	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliadora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cyplowa" - schron centrali artyleryjskiej (1021), po wojnie stanowisko dowodzenia 27 Baterii Artylerii Stałej (27BAS)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
184	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliadora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cyplowa" - schron agregatu prądowłórczego (1025), po wojnie schron agregatu prądowłórczego 27 Baterii Artylerii Stałej (27BAS)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
185	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliadora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cyplowa" - schron amunicyjny (213), po wojnie schron amunicyjny 13 baterii Artylerii Stałej (13BAS)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
186	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliadora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cyplowa" - koszary	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
187	w lesie, w pasie wydm nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, na płn.-wsch. od linii kolejowej		32. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "grecka" - schron większy (32/A)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
188	w lesie, w pasie wydm nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, na płn.-wsch. od linii kolejowej		32. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "grecka" - schron mniejszy (32/A)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HELU NA LATA 2016-2019

189	w lesie, w pasie wydym nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, na pñ.-wsch. od linii kolejowej		32. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "grecka" - stanowisko ogniowe dla działu 105 mm (32/B)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
190	w lesie, w pasie wydym nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, na pñ.-wsch. od linii kolejowej		32. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "grecka" - stanowisko ogniowe dla działu 105 mm (32/B)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
191	w lesie, w pasie wydym nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok.200 m od linii brzegowej		33. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "duńska" - schron większy	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
192	w lesie, w pasie wydym nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok.200 m od linii brzegowej		33. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "duńska" - schron mniejszy	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
193	w lesie, w pasie wydym nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok.200 m od linii brzegowej		33. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "duńska" - stanowisko ogniowe dla działu 105 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
194	w lesie, w pasie wydym nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok.200 m od linii brzegowej		33. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "duńska" - stanowisko ogniowe dla działu 105 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
195	w lesie, w pasie pomiędzy linia kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - stanowisko ogniowe B1 dla armaty 406 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
196	w lesie, w pasie pomiędzy linia kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - stanowisko ogniowe B2 dla armaty 406 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
197	w lesie, w pasie pomiędzy linia kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - stanowisko ogniowe B3 dla armaty 406 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
198	w lesie, zna zachód od szosy helskiej		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - wieża kierowania ogniem	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
199	w lesie, w pasie pomiędzy linia kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - magazyn amunicyjny	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
200	w lesie, w pasie pomiędzy linia kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - magazyn amunicyjny	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
201	w lesie, w pasie pomiędzy linia kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - estakada transportowa baterii	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
202	w lesie, po obu stronach szosy helskiej. Torowisko łączy wszystkie elementy strukturalne baterii		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - zachowane elementy torowiska wewnętrznej kolejki wąskotorowej	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.

203	ul. Dworcowa		Cmentarz komunalny (d. rzymsko katolicki) przy ul. Dworcowej działka nr 36/3	
204	ul. Wiejska		Cmentarz (d. rzymsko – katolicki, d. ewangelicki) przy kościele p.w . Św. Piotra i Pawła w Helu działki nr 245, 246, 247	

3.4.3. ZASOBY MUZEALNE

Na terenie gminy istnieją dwa muzea: Muzeum Rybołówstwa (oddział Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku) oraz Muzeum Obrony Wybrzeża.

A. **Muzeum Rybołówstwa w Helu** jest oddziałem Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku. Wystawa "Dzieje rybołówstwa na wodach Zatoki Gdańskiej" prezentuje problematykę związaną z historią Bałtyku., w szczególności z rybołówstwem na Pomorzu Gdańskim i na Zalewie Wiślanym. Pokazane są przykłady typowej fauny bałtyckiej, narzędzia szkutnicze, przyrządy do połowów ryb i myślistwa morskiego.

Wokół kościoła znajduje się skansen tradycyjnych łodzi rybackich. W skansenie prezentowane są m.in. pełnomorska łódź typu "pomeranka", pochodząca z Dębek, dawne łodzie znad Zalewu Wiślanego - żakówkę i barkasy, kuter pławnicowy i łódź "Dziunia", która stanowiła wyposażenie stacji naukowej im. Arctowskiego na Antarktydzie, a także składziki rybackie wykonane z przepołowionych łodzi i zbiorniki do przechowywania żywych ryb (sadze) oraz elementy konstrukcyjne dawnych statków wyłowione z morza przez rybaków.

B. **Muzeum Obrony Wybrzeża w Helu** zostało założone i jest prowadzone przez Stowarzyszenie "Przyjaciele Helu". Obejmuje obiekty przedwojennego polskiego Rejonu Umocnionego Hel, a także elementy niemieckiej, zbudowanej w czasie okupacji, baterii dział o kalibrze 406 mm Schleswig-Holstein. Oddziałem Muzeum Obrony Wybrzeża jest Muzeum Kolei Helskich poświęcone historii linii szerokotorowej zbudowanej w 1921 r. oraz sieci wojskowych kolejek wąskotorowych budowanych przez całe 20-lecie międzywojenne, a następnie rozbudowywanych w czasie okupacji niemieckiej.

3.4.4. KRAJOBRAZ KULTUROWY

Gmina położona jest na obszarze niezwykle atrakcyjnym krajobrazowo, w olbrzymiej większości zalesionym, otoczonym ze wszystkich stron, z wyjątkiem wąskiego łącznika Mierzei Helskiej, morzem. Miasto zachowało czytelną strukturę wykształconą podczas organicznego rozwoju, począwszy od średniowiecza. Dysonans stanowią jedynie powojenne osiedla modernistycznych bloków wielorodzinnych. Istotnym elementem krajobrazu kulturowego są pozostałości umocnień i baterii artyleryjskich, tworzących jeden z najciekawszych kompleksów architektury militarnej w Polsce.

A. Obszary chronione

Park Krajobrazowy Mierzeja Wiślana obejmuje pas wybrzeża od Białogóry po Mierzeję Helską, Zatokę Pucką oraz jej zachodnie wybrzeże. Obszar gminy Hel wchodzi w całości w skład Parku.

3.4.5. DZIEDZICTWO KULTUROWE

Hel był jedyną miejscowością leżącą na Mierzei Helskiej, która w momencie obejmowania Pomorza przez Polskę miała ludność w większości niemiecką. Po powrocie do Polski następowała polonizacja osady. Władze dążyły do zmiany stosunków etnicznych, popierając m.in. budowę polskiej kolonii domków rybackich a także osiedla domków jedno- i dwurodzinnych wznoszonych indywidualnie przez polskich rybaków. Przykładem ówczesnej polityki narodowościowej jest skierowane do jednego z petentów, starających się o zakup działki w Tupadłach, wyjaśnienie: "Państwowy Urząd Ziemi w okolicach nadmorskich stosuje prawo pierwokupu tylko w tym celu aby ten skrawek nadmorskiej ziemi zaludnić elementem tylko narodowo pewnym i nie dopuścić do osadzenia się żywiołu nieodpowiedniego skłonno do przyjmowania wrogiej dla Państwa agitacji w sąsiedztwie". Napływ ludności polskiej do Helu wyrażał się także w budowie willi i pensjonatów. W 1930 r. wśród 900 mieszkańców osady było 400 Polaków. Po II wojnie światowej ucieczka i wysiedlenie Niemców oraz napływ ludności polskiej doprowadziły do pełnej polonizacji osady Hel. Najwięcej nowych mieszkańców przysparzał miastu garnizon - wojskowi przybywali z całej Polski a wraz z nimi rodziny.

TRADYCJE, PRACA

Na początku tego wieku ponad 95% ludności Helu utrzymywało się z rybołówstwa. Do 90-tych lat XIX stulecia zatrudnienie w innych zawodach ograniczało się do prowadzenia

karczem czy zajazdów, których właściciele trudnili się też handlem rybami. Brak było przedstawicieli podstawowych rzemiosł jak szewców, krawców, kowali. Wszystkie potrzebne towary łącznie z chlebem sprowadzane były z Gdańska lub Pucka

Tabela 2 (Ludność trudniąca się rybołówstwem na Półwyspie Helskim w 1885 r.)

Hel	95,2 %
Jastarnia Gd. (Bór)	98,9 %
Jastarnia Pucka	99,9 %
Kuźnica	95,4 %
Chałupy	97,1 %

Charakterystyczną cechą rybołówstwa półwyspu była organizacja rybaków w zespoły zwane maszoperiami lub kompaniami. Maszoperie węgorzowe liczyły przeciętnie kilkanaście osób, łowiące śledzie niewodem były 2-krotnie liczniejsze - wchodziły w ich skład także kobiety i dzieci, które otrzymywały $\frac{1}{4}$ partu czyli udziału, podobnie jak proboszcz. Natomiast wdowy otrzymywały $\frac{1}{2}$ partu a małe dzieci i organista $\frac{1}{8}$. Chorzy i niesprawni a także powołani krótkoterminowo do wojska otrzymywali cały udział. Dodatkowy part przypadał właścicielowi łodzi. Osoby upoważnione do połowy działu nazywano półpartnikami do mniejszych części - mandelnikami. Istniały także maszoperie szprotowe i łososiowe. Kompanie przyjmowały nazwę od sternika zwanego szyprem, którego obierali pozostali rybacy - maszopi, o ile nie było to stanowisko dziedziczne. Maszoperie pełniły również funkcje samorządu rybackiego: przydzielaly miejsca połowu czyli tonie – każdego roku innej maszoperii (ze względu na odmienną obfitość połowów w różnych rewirach), zapewniały wszystkim mieszkańcom udział w połowach. Każdy miał prawo należeć do maszoperii. Maszoperie były przeważnie zespołami krewniaczymi. Zmiany w składzie powodowane były wypadkami losowymi. Regułą było, że syn dziedziczył miejsce po ojcu. Każdy członek zespołu obowiązany był do równomiernego wkładu pracy i sprzętu. Sprzęt oznaczano znakami własnościowymi - merkami, zachowanymi do dzisiaj. Początki maszoperii sięgają XV w. Sezon połowowy trwał w średniowieczu siedem miesięcy, do św. Marcina (11 listopada). Lata chude, w których łowiono mało ryb, zdarzały się rzadko, przede wszystkim dzięki obfitym ławicom śledzi. Rybacy łowiący dorsze, węgorze, łososie i foki pracowali samodzielnie, natomiast łowiących śledzie obowiązywał system nakładu, w którym kupcy zapewniaли rybakom sprzęt, płacąc im gotówką i rybami. W XV w. zaczynają się samorzutnie tworzyć spółki rybaków łowiących niewodem węgorze, łososie, dorsze. Wzorem organizacyjnym dla tych spółek mogły być zespoły śledziowe organizowane przez kupców-nakładców. Rybacy uniezależniając się od

nich przenosili sposób organizacji do połowów innych ryb - gdzie nie obowiązywał nakład (przyczyniała się do tego coraz mniejsza obfitość ławic śledziowych). Wilkierze z XV w., ustalające normy organizacyjne dla rybołówstwa, pomocników szypra nazywają już wtedy maszopami. Przedterminowe zerwanie spółki karano 3 grzywnami - świadczy to o ugruntowaniu się tej formy rybołówstwa. W XVI w. maszoperie niewodowe działają nie tylko na Nad Zatoką Pucką, ale także na Mierzei Wiślanej, na jeziorze Dąbie, wyspie Uznam a nawet w Finlandii. W XX w. na półwyspie stanowisko szypra w maszoperiach węgorzowych było dziedziczne. System maszoperyjny rybołówstwa wiązał się ściśle z podziałem akwenów przybrzeżnych na tonie (ton, tonjo). Poszczególni szyprowie dzierżawili lub wykupywali prawa do użytkowania akwenów przylegających do wyznaczonych odcinków brzegu długości od niespełna 1 km do prawie 2 km. Wprowadzenie w 1874 r. wolności rybołówstwa w Prusach spowodowało odstąpienie od systemu dzierżaw toni. Tonie ze względu na ich nierówną wydajność przyznawano w Helu poszczególnym maszoperiom corocznie drogą losowania (we wsiach kaszubskich na zasadzie rotacji). W drugiej połowie lat 30-tych dzięki modernizacji portu helskiego nastąpił wyraźny zwrot w kierunku uprzemysłowienia rybołówstwa. Rozwój rybołówstwa kutrowego był jednym z czynników podważających tradycyjny system organizacji połowów. Maszoperie niewodowe (szprotowe) zakładane po wojnie przez młodych rybaków zrywały niekiedy z zasadą równego wkładu sprzętowego. Obok szyprów tradycyjnych pojawili się szyprowie zawdzięczający swą pozycję posiadaniu niewodu - wkład sprzętu powodował dodatkowe 2-3 party dla szypra. W maszoperiach żakowych (węgorzowych) następowało rozbitcie na grupy łódkowe - szyper przestawał być gospodarzem toni, a funkcje te przejmowały na wydzielonych odcinkach toni (sztedach) grupy łódkowe. Znaczną część funkcji maszoperii przejmowało państwo, gromadzkie rady narodowe, Związek Zawodowy Rybaków. Maszoperie przekształcały się w zwykłe spółki. Elitą majątkową wsi stawali się właściciele kutrów, zatrudniający siłę najemną. Coraz większą rolę odgrywało państwowe przedsiębiorstwo połowowe Koga. Rozwój turystyki rozpoczął się w Helu wraz z uruchomieniem stałej komunikacji z Gdańskiem, otwarciem kąpieliska i domu zdrojowego w latach 90-tych XIX wieku. Polska po odzyskaniu niepodległości posiadała jedynie skrawek wybrzeża od Redłowa do Dębka co spowodowało, iż znaczenie turystyczne tego regionu ogromnie wzrosło. Każda z miejscowości wybrzeża uzyskiwała rangę ważnej stacji turystycznej. Ruch turystyczny z początku elitarny zaczął się przekształcać w coraz bardziej masowy. W 1923 r. odnotowano na Helu dużą liczbę młodzieży, która przyjeżdżała tu na kilka dni, nocując często w wagonach kolejowych. Miało to z pewnością związek z uruchomieniem linii kolejowej. Do 1928 r. Hel był traktowany przez władze lokalne i powiatowe jako trwałe letnisko. Prowadzone były szeroko zakrojone prace

planistyczne, w części realizowane. Powstało wiele pensjonatów, hoteli i restauracji, głównie w wyniku inwestycji prywatnych, niekiedy w formie spółek akcyjnych. Po 1928 r. Hel zaczął tracić charakter miejscowości letniskowej dla dłużej przebywających tu wczasowiczów, przestawiając się na masowy, przepływowy ruch turystyczny. Zaniechano stopniowo zabudowy osiedla systemem willowym. Żegluga Polska uruchomiła linię wycieczkową na Hel. Bardziej elitarny ruch turystyczny zaczął się przenosić do budującej się od 1928 r. Juraty, a także do mających od początku taki charakter Jastrzębiej Góry i Jasnego Wybrzeża. Po II wojnie światowej ruch turystyczny nasilił się jeszcze bardziej, mimo uzyskania przez Polskę znacznie szerszego dostępu do Bałtyku. Przyczyniła się do tego popularyzacja turystyki, rozwój instytucji wczasów pracowniczych, a także polityka władz PRL świadomie dążących do niwelacji różnic społecznych, a w rozwoju taniej, masowej turystyki widzących sposób na pozyskanie społeczeństwa.

Pod koniec XIX w. życie rybaków szło jeszcze zgodnie z tradycyjnym rytmem nie zmodyfikowanym zbyt przez wpływy cywilizacji technicznej. Strój odświętny męski charakteryzował się w tych czasach przewagą koloru ciemno-modrego - spodnie, żakiety, kamizelki i czapki w tym kolorze. Strój kobiecy nie był tak jednolity, wyjąwszy "rembowane muce" czyli czarne czapeczki naszywane małymi "rembkami" czyli koronkami z których opadały na ramiona fałdy. Z przodu przyczepiano do nich białe i czerwone lub białe i modre szerokie wstążki. Nosiły kobiety także czarne, wełniane chustki. Mieszkanke Helu wyróżniały się spośród kobiet półwyspu jasnoniebieskimi sukniemi w białe kropki.

Mimo dużego napływu ludności po zjednoczeniu z Polską, a szczególnie po II wojnie światowej, budowie nowego miasta - Władysławowa, kąpielisk - Juraty, Jastrzębiej Góry, Jasnego Wybrzeża, wysiedlenia ludności niemieckiej z Helu-osady omawiany teren zachował wiele ze swego tradycyjnego charakteru. Spośród miejscowości tego obszaru najbardziej autentyczny klimat dawnych wsi rybackich utrzymały Jastarnia, Kuźnica i częściowo Hel. Należy pamiętać, że wybrzeże od Dębek do Kolibek jest jedynym fragmentem naszego wybrzeża, które zachowało ciągłość historyczno-etniczną. Pozostała część wybrzeży południowego Bałtyku od Kłajpedy po Świnoujście uległa procesom całkowitego wysiedlenia ludności autochtonicznej, napływowi osadników, zmieniając swoją tożsamość. Pobrzeże Kaszubskie jako jedyne od czasów najdawniejszych do dzisiaj było zawsze zasiedlone w większości przez Polaków. Zachowały się tu jeszcze, choć w zmienionej formie, stare zwyczaje, niekiedy dawne sposoby pracy, wspólnego użytkowania

terenów, tradycyjna obyczajowość religijna. Z dawnych czasów pozostał jeszcze z rzadka zwyczaj nieogradzania podwórek i ich wspólnego użytkowania.

4. DIAGNOZA STANU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY HEL

4.1. STRUKTURA MORFOGENETYCZNA HELU

Zmiany zapoczątkowane wprowadzeniem infrastruktury turystycznej oraz rybackiej na półwyspie, spowodowały zanikanie tradycyjnej lokalnej organizacji kultury niematerialnej, a również i przestrzennej. Przedstawiona poniżej struktura morfogenetyczna sporządzona została w oparciu o istotne czynniki tożsamości kulturowej omawianego obszaru.

1. Obszar lokacyjnego Nowego Helu, który od II poł. XV w. (tzn. od momentu gdy zdystansował Stary Hel) do dziś stanowi główną, rdzenną część miasta. Ciągłość historyczna wyraża się tutaj zasadniczo niezmiennym układem urbanistycznym, nawarstwiającą się w czasie zabudową. Obszar ten posiada charakterystyczny osiowy układ ulicowy. Centralną oś stanowi szeroka droga, wzdłuż której po obu stronach ciągnie się szczytowo zlokalizowana zabudowa. Na zapleczu budynków mieszkalnych występują zabudowania gospodarcze (niekiedy również mieszkalne) oraz przydomowe ogródki. Na granicach niektórych parcel zachowały się ścieżki, prowadzące na zaplecze układu. Zabudowa jest znacznie zróżnicowana, pod względem czasu powstania, typów przestrzennych oraz stylistyki, co stanowi odbicie starej metryki miasta oraz jego przemian. Dominuje przestrzennie kościół p.w. św. Piotra - najstarsza budowla Helu, wzniesiona w stylu gotyckim. Na krajobraz miasta składają się, najogólniej rzecz ujmując, dwa rodzaje zabudowy: tradycyjne parterowe domy

rybackie oraz piętrowe kamieniczki i pensjonaty, występujące w pierzejach ulicy naprzemiennie, tworząc niekiedy niewielkie ciągi zabudowy jednego typu. W obrębie tradycyjnego rodzaju zabudowy występują najstarsze domy rybackie budowane w konstrukcji szkieletowej z wypełnieniem ceglanym, zdecydowanie dominujące w zabudowie miasta przypuszczalnie już od XVII - XVIII w. i do końca w. XIX. Drugim typem tradycyjnym są powstające od końca XIX w. domy rybackie murowane z cegły, powtarzające zasadniczo poprzednią formę brył. W obrębie architektury piętrowej występują kamieniczki (najczęściej gospody) pochodzące z przełomu XIX i XX w. oraz zbudowane w okresie międzywojennym domy mieszkalne - pensjonaty, budowane w formach ogólnopolskich, inspirowanych głównie stylami historycznymi ("narodowymi" i akademizmem) oraz w mniejszym stopniu modernizmem.

2. Port powstały w latach 1890-93, w latach 1921-1934 gruntownie modernizowany, zlokalizowany na miejscu tradycyjnej przystani rybackiej po zachodniej stronie układu urbanistycznego Nowego Helu. Pomosty wychodzą głęboko w zatokę, tworząc dwa baseny portowe. Na lądzie znajdują się przetwórnice i wędzarnie ryb.

3. Obszar dawnego założenia kuracyjnego, powstałego w II poł. lat 90-tych zeszłego wieku, w poł. 1930-tych przekształconego na tereny wojskowe, przynależne do Rejonu Umocnionego Hel. Rozmieszczone na tym obszarze obiekty wojskowe wraz z infrastrukturą komunikacyjną, położone są w lesie ciągnącym się od Helu do cypla półwyspu.

4. "Polska" osada rybacka, której budowę rozpoczęto w 1927 r., położona jest na północ od tradycyjnego układu Helu. Charakterystyczne jednorodne rozplanowanie osiedla wzdłuż wyznaczonych ulic, przy określonej planowej zabudowie działek wyraźnie wydziela ten obszar w terenie. Architektura jest całkowicie jednorodna w stylu, budowana w jednym czasie i wg projektów rządowego architekta; wiejska w charakterze, oparta na ogólnopolskich wzorach stylów "narodowych".

5. Obszar związany historycznie z obiektami nawigacyjnymi i ratowniczymi w Helu, obecnie zalesiony, wykorzystywany jako teren usytuowania latarni morskiej i stacji meteorologicznej (od 1930-tych lat). Architektura jest jednorodna w charakterze, tradycyjna, pochodząca z przełomu XIX i XX w. oraz okresu międzywojennego.

6. Strefa brzegowa (plaża) o wyraźnych cechach naturalnej akumulacji osadów, z elementami antropogenicznych umocnień brzegowych oraz miejscami dawnych kąpielisk, obejmuje północno - wschodni pas półwyspu.

7. Helski Rejon Umocniony powstały w końcu 1930-tych lat. Obejmuje obszar leśny, dawnego boru helskiego, między Helem a Juratą. Charakterystyczna jest dobrze rozbudowana infrastruktura komunikacyjna (port, lądowiska, linie kolejowe normalno- i wąskotorowe, utwardzone drogi i leśne dukty), przy funkcjonującym systemie umocnień wojskowych.

8. Obszar zabudowy administracyjno-socjalnej i portu wojennego dawnego Helskiego Rejonu Umocnionego. Najprawdopodobniej na tym terenie umiejscowiony był Stary Hel, po którym nie pozostały do dziś żadne ślady.

9. Wojskowe osiedle zabudowy wielorodzinnej z końca 1930-tych lat. Układ przestrzenny oparty jest na drodze stanowiącej oś główną założenia; usytuowanie budynków pozwala poprowadzić jeszcze oś prostopadłą, co wskazuje na symetryczność osiedla. Architektura jest jednorodna - modernistyczna.

10. Obszar otwarty wokół kościoła zbudowanego w 1933 r., funkcjonalnie usługowy. Mimo istnienia wielu obiektów administracyjnych, usługowych i handlowych, brak na nim jednolitej koncepcji przestrzennej, czego powodem może być różny czas zagospodarowywania tego obszaru. Architektura jest również różnorodna - dominuje przestrzennie i formalnie modernistyczna bryła kościoła, ponadto występują budynki o formach ogólnopolskich z okresu międzywojennego oraz budowle współczesne, w formach prostopadłościanów, w tym tymczasowe substandardowe pawilony.

11. Obszar współczesnej zabudowy wielorodzinnej we wschodniej części Helu. Prócz kilku osobno stojących zagród, znajdują się tam trzy skupiska zabudowy blokowej, z których dwa posiadają specyficzny owalnicowy układ bloków, wytworzone w ich środkach wnętrza wykorzystywane są publicznie. Skrajne wschodnie skupisko zabudowy stanowi jakby niedomknięty od północy owal, znacznie gęściej zagospodarowany.

12. Ogólnodostępny obszar leśny we wschodniej części Helu. Obejmuje słabo zainwestowany obszar lasu z wyznaczonymi ścieżkami i duktami leśnymi.

13. Wojskowe osiedle zabudowy wielorodzinnej z połowy lat 1950-tych, stanowiące rozszerzenie osiedla wojskowego z okresu międzywojennego. Posiada nieregularny układ przestrzenny oparty na wyznaczonych drogach, których przebieg ustalono w związku z osiedlem sąsiadującym. Architektura posiada elementy form tradycyjnych – niewielkie kubatury i czterospadowe dachy.

14. Obszar kolejowy przy stacji w Helu. Liniowy układ przestrzenny związany jest z charakterem torowisk kolejowych, po wschodniej ich stronie znajduje się zabudowa pomocnicza; w południowej części, przy dworcu kolejowym zlokalizowane są budynki obsługi pasażerskiej. We wschodniej części, przy drodze znajduje się cmentarz komunalny. Zabudowa stacji kolejowej pochodzi z lat 1920-tych, reprezentuje formy tradycyjne - lokalne i ogólnopolskie.

15. Latarnia morska na Górze Szwedów. Obszar wokół niedozorowanej latarni morskiej, położonej na piaszczystym wzniesieniu, sąsiadującym z płaską plażą morską.

16. Obszar szczególnie zainwestowany zabudową na obszarze Rejonu Umocnionego w Helu. Po obu stronach drogi, na wyznaczonej nieregularnej siatce ulic, zlokalizowane są osiedla wojskowej zabudowy magazynowej i budynki administracyjne - zbudowane w prostych formach współczesnych.

17. Obszar po dawnej latarni morskiej - Bór. Zachował się przestrzennie określony teren, na osi linii kolejowej oraz na granicy starego boru i młodnika.

18. Obszar maksymalnych wysokości półwyspu, obsadzony krzewami i młodym lasem sosnowym.

19. Wojskowe osiedle współczesnej mieszkaniowej zabudowy wielorodzinnej przy granicy z Juratą. Architektura posiada elementy form tradycyjnych - niewielkie kubatury i czterospadowe dachy.

Z przedstawionej powyżej struktury morfogenetycznej wynikają określone relacje.

"Kulturowym centrum" innych jednostek jest historyczny układ przestrzenny Nowego Helu – lokacja miejska. Jednostka ta charakteryzuje się wewnątrz dużą jednorodnością.

Natomiast jednostki posiadające określony charakter funkcjonalny (latarnie morskie 10.5., 10.15.) cechuje na ogół różnorodność wewnętrzna, są wśród nich obszary dość znacznie zróżnicowane, w których niezbędne (podstawowe) są elementy dominujące, np. w jednostce 10.5. dominującymi obiektami są: latarnia morska i stacja meteorologiczna, pozostały teren stanowi ich funkcjonalną otulinę.

Analizując relacje między poszczególnymi jednostkami należy stwierdzić, że kulturowo istniała zawsze zależność młodszych obszarów od starszych, tzn. lokalizacja portu, osady rybackiej, czy zabudowy współczesnej w Helu musiała być warunkowana istnieniem ośrodka, jakim był średniowieczny obszar miasta lokacyjnego. Zależność ta trwa do dziś.

Z uwagi na czas formowania się jednostek, można teoretycznie określić znaczenie każdej z nich względem siebie. Podstawą tegoż wartościowania będzie proces przemian środowiska kulturowego, tzn. dynamiczne trwanie i zmiany określonych warunków kulturowych w czasie. W związku z tym można mówić o niezaprzeczalnych wartościach przestrzennych, materialnych i niematerialnych pierwotnych osad, które stanowią jednostki centralne (10.1.). Pozostałe układy przestrzenne, nawiązujące do istniejących wcześniej, nie wykształciły na ogół jeszcze własnej tożsamości kulturowej. Mogą one być natomiast bardzo ważnymi elementami pierwotnego układu. Niekiedy niestety stają się elementem dysharmonizującym zastany układ (10.11.).

4.2. OCENA STANU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Największy zespół zabytków skoncentrowany wzdłuż ulicy Wiejskiej jest chroniony poprzez wpis obszarowy do rejestru zabytków. Wpisanych jest także indywidualnie kilka budynków z ulicy Wiejskiej. Główne zastrzeżenia, jakie można mieć do stanu zachowania domów przy Wiejskiej, to częste stosowanie niedobrej stylistycznie stolarki okiennej. Istotne jest, aby renowacje zabytkowych budynków nie odbywały się kosztem autentycznej substancji zabytkowej, jak to niestety zdarzyło się kilkakrotnie w przypadku cennych obiektów w latach 80. i 90.

Drugą grupą zabytkowych obiektów stanowi międzywojenne „polskie” osiedle rybackie. Kilka obiektów zostało niestety przebudowanych, tracąc walory zabytkowe. Na terenie osiedla

rybackiego zachowało się jednak wiele interesujących obiektów włączonych do GMinnej Ewidencji Zabytków. Zespół osiedla współtworzy wraz miastem lokacyjnym urbanistyczny rdzeń Helu. „Polskie” osiedle rybackie zasługuje na objęcie go ochroną konserwatorską.

Niezwykła koncentracja zabytków militarnych na terenie gminy stwarza możliwość zorganizowania jednego z największych na terenie Polski muzealnych kompleksów militarnych. Ważnym momentem w realizacji tego zadania było powstanie Muzeum Obrony Wybrzeża obejmującego ochroną część baterii „Schleswig-Holstein”. Docelowym zadaniem powinno być objęcie ochroną muzealną wszystkich obiektów Helskiego Rejonu Umocnionego. Niestety poważnym problemem jest ochrona wszystkich obiektów militarnych Helu, ze względu na ich oddalenie i brak możliwości nadzoru.

Innym cennym zabytkowym kompleksem jest zespół latarni morskiej. Mimo objęcia zespołu ochroną konserwatorską część obiektów ulega niestety dewastacji – przykładem zabudowania gospodarcze domu (bliźniaka) latarnika, z połowy XIX w.

5. ANALIZA STRATEGICZNA SWOT

Perspektywy rozwoju gminy – mocne i słabe strony oraz wynikające stąd szanse i zagrożenia dla ochrony środowiska kulturowego

Mocne strony	Słabe strony	Czynniki sprzyjające ochronie środowiska kulturowego	Zagrożenia dla ochrony środowiska kulturowego
atrakcyjność turystyczna – piękne plaże w bezpośrednim sąsiedztwie lasów	krótki sezon turystyczny	wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki	ryzyko utraty wielu zabytków architektury militarnej
wyjątkowość położenia Helu na wysuniętym cyplu Mierzei Helskiej	duża atrakcyjność turystyczna sąsiednich gmin	włączenie dziedzictwa kulturowego w budowanie tożsamości społeczności lokalnej	ryzyko utraty oryginalnej substancji zabytkowej podczas renowacji zabytkowych obiektów
walory przyrodniczo-krajobrazowe	trudności komunikacyjne –	wykorzystanie mody na turystykę kulturową dla	niebezpieczeństwo bezładnej zabudowy,

Mierzei Helskiej, Zatoki Puckiej i Gdańskiej	długotrwały dojazd do Helu	przedłużenia sezonu turystycznego	w związku z małym pokryciem terenu miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
odrębny charakter krajobrazu kulturowego Mierzei Helskiej	ograniczona ilość wolnych terenów budowlanych	większa dbałość o przestrzeń publiczną, krajobraz, architekturę w celu podniesienia atrak- cyjności turystycznej gminy	ryzyko wypełnienia przestrzeni publicznej niedostosowaną do urbanistycznego kontekstu mała architekturą i reklamami
zachowana w znacznym stopniu zabudowa osady rybackiej w Nowym Helu		większe możliwości właściwej konserwacji budynków zabytkowych ze względu na wzrost zamożności gminy	
wielki kompleks obiektów obronnych dawnego Rejonu Umocnionego Hel			
posiadanie portu morskiego			
bliskość Aglomeracji Gdańskiej			
duże możliwości rozwoju turystyki wodnej			

6. CELE I DZIAŁANIA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2016-2019 DLA GMINY HEL

Zgodnie z przytoczonymi wyżej przepisami ustawowymi ochrona zabytków należy do zadań własnych gminy. Ustalone poniżej priorytety, cele strategiczne i wynikające z nich cele operacyjne oraz kierunki działania wyznaczają działania gminy w zakresie ochrony zabytków na lata 2016-2019.

6.1. PRIORYTETY I CELE STRATEGICZNE

PRIORYTET 1. ZAHAMOWANIE PROCESÓW DEGRADACJI ZABYTKÓW I DOPROWADZENIE DO POPRAWY STANU ICH ZACHOWANIA

CEL STRATEGICZNY 1. Wykorzystanie środków prawnych dla poprawy ładu przestrzennego oraz stanu zachowania obiektów zabytkowych

CEL STRATEGICZNY 2. Finansowanie ze środków gminy działań związanych z ochroną zabytków

PRIORYTET 2. DZIAŁANIA NA RZECZ ROZWOJU TURYSTYKI I PROMOCJI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

CEL STRATEGICZNY 3. Wspieranie inicjatyw sprzyjających ochronie zabytków i zwiększających atrakcyjność turystyczną gminy

CEL STRATEGICZNY 4. Promocja dziedzictwa kulturowego oraz umacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców miasta

6.2. TABELA – CELE I DZIAŁANIA WRAZ Z TERMINARZEM

6.3.1. CEL STRATEGICZNY 1 – WYKORZYSTANIE ŚRODKÓW PRAWNYCH DLA POPRAWY ŁADU PRZESTRZENNEGO ORAZ STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH

Działania wynikające z realizacji Celu Strategicznego 1 mają za zadanie wykorzystanie instrumentów prawnych, przewidzianych przez ustawy o ochronie zabytków oraz planowaniu przestrzennym, do ochrony dziedzictwa kulturowego miasta.

CELE OPERACYJNE	Działania	Terminarz Działań
CEL OPERACYJNY 1. Wykorzystanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz innych instrumentów prawnych dla ochrony środowiska kulturowego	Działanie 1. Uchwalanie i aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów o wysokiej wartości środowiska kulturowego, uwzględniających kwestie ochrony środowiska kulturowego	sukcesywnie
	Działanie 2. Ujmowanie w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu	sukcesywnie w miarę wydawania

	publicznego i decyzjach o warunkach zabudowy zapisów o ochronie obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków	decyzji
CEL OPERACYJNY 2. Monitorowanie stanu zachowania zabytków	Działanie 4. Sporządzenie sprawozdania z realizacji „Programu opieki nad zabytkami”	do czerwca 2018 r.
	Działanie 5. Sporządzenie następnej edycji „Programu opieki nad zabytkami”	do czerwca 2020 r.
	Działanie 6. Współpraca przy opracowywaniu wniosków do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpisanie najcenniejszych zabytków do rejestru zabytków	sukcesywnie
	Działanie 7. Informowanie władz konserwatorskich o zagrożeniu budowli zabytkowych i ładu przestrzennego w gminie	sukcesywnie

5.3.2. CEL STRATEGICZNY 2 – FINANSOWANIE ZE ŚRODKÓW GMINY DZIAŁAŃ ZWIĄZANYCH Z OCHRONĄ ZABYTKÓW

W ramach Celu Strategicznego 2 ujęte są działania mające na celu wykorzystanie środków finansowych miasta dla poprawy stanu substancji zabytkowej obiektów do niego należących, dofinansowanie prac remontowych/restauracyjnych wykonywanych przez właścicieli w obiektach (nie należących do miasta) wpisanych do rejestru zabytków, zachęty finansowe dla właścicieli budynków włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków, prowadzenie prac renowacyjnych i sanacyjnych w poszczególnych modułach przestrzeni miejskiej oraz działania na rzecz uporządkowania ulic, chodników, małej architektury.

CELE OPERACYJNE	Działania	Terminarz Działań
CEL OPERACYJNY 3. Dbłość o stan zachowania zabytków będących własnością miasta	Działanie 8. Remonty i restaurowanie obiektów zabytkowych będących własnością miasta, w sposób zgodny z zaleceniami konserwatorskimi	zgodnie z listą obiektów przewidzianych do remontu/ restaurowania w latach 2016-2019 ⁶
	Działanie 9. porządkowanie ulic, chodników, małej architektury, szczególnie w obrębie zabytkowych układów przestrzennych	zgodnie z planem prac ⁷
CEL OPERACYJNY 4. Dofinansowanie prac przy zabytkach nie będących własnością miasta	Działanie 10. Dotacje na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków	na podstawie wniosków właścicieli obiektów
	Działanie 11. Uchwalenie przez Radę Miasta programu zwolnień podatkowych dla właścicieli dobrze utrzymanych zabytków włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków	do czerwca 2017 r.

5.3.3. CEL STRATEGICZNY 3 – WSPIERANIE INICJATYW SPRZYJAJĄCYCH OCHRONIE ZABYTKÓW I ZWIĘKSZAJĄCYCH ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNĄ GMINY

Działania ujęte w ramach realizacji Celu Strategicznego 3 mają za zadanie wspieranie inicjatyw właścicieli nieruchomości zabytkowych, inwestorów, organizacji NGO zmierzających do poprawy stanu obiektów zabytkowych oraz pozyskiwanie funduszy i

⁶ Lista zostanie załączona do sprawozdania z realizacji „Programu opieki nad zabytkami”.

inicjowanie działań administracji państwowej i samorządu wojewódzkiego mających na celu zwiększenie atrakcyjności turystycznej Helu.

CELE OPERACYJNE	Działania	Terminarz Działań
CEL OPERACYJNY 5. Inicjatywy na rzecz pozyskiwania środków budżetowych i unijnych	Działanie 12. Działania na rzecz uzyskania dofinansowania dla Muzeum Obrony Wybrzeża Stowarzyszenia „Przyjaciele Helu” ze środków samorządu wojewódzkiego i konserwatora zabytków	stale
	Działanie 13. Podjęcie starań o uzyskanie dotacji z funduszy ministerialnych i europejskich, przeznaczonych na remonty i restaurację najwartościowszych obiektów zabytkowych	sukcesywnie
CEL OPERACYJNY 6. Wspieranie programów zwiększających atrakcyjność turystyczną Helu	Działanie 14. Opracowanie programu wspierania przedsiębiorców wykorzystujących w swej działalności obiekty zabytkowe	do kwietnia 2018 r.
	Działanie 15. Kontynuacja działań na rzecz modernizacji portu w Helu, w tym mariny i przystani pasażerskiej	sukcesywnie

5.3.4. CEL STRATEGICZNY 4 – PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ORAZ UMACNIANIE TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ MIESZKAŃCÓW MIASTA

Działania wynikające z realizacji Celu Strategicznego 4 mają za zadanie promocję turystyczną miasta wśród jej mieszkańców, a także wśród potencjalnych turystów spoza miasta

⁷ Plan prac zostanie załączony do sprawozdania z realizacji „Programu opieki nad zabytkami”.

CELE OPERACYJNE	Działania	Terminarz Działań
CEL OPERACYJNY 7. Publikacja materiałów promujących dziedzictwo kulturowe miasta	Działanie 16. Wspieranie wydawnictw związanych z historią miasta oraz ochroną dóbr kultury	sukcesywnie
	Działanie 17. Rozbudowa tematyki związanej z dziedzictwem kulturowym na portalu miejskim	sukcesywnie
	Działanie 18. Promocja dziedzictwa kulturowego w mediach	sukcesywnie
CEL OPERACYJNY 8. Zwiększenie świadomości wspólnoty poprzez identyfikację mieszkańców z historią i dziedzictwem kulturowym miasta	Działanie 19. Wprowadzanie do programów szkolnych elementów wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	sukcesywnie
	Działanie 20. Wprowadzanie do programu imprez masowych oraz wystaw organizowanych w gminie elementów umacniających poczucie identyfikacji z historią i dziedzictwem kulturowym miasta	sukcesywnie

6.3. MONITORING REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wójt/burmistrz/prezydent ma obowiązek sporządzania, co dwa lata sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go do akceptacji przez Radę Gminy.

Wyniki osiągnięte przy realizacji Programu Opieki nad Zabytkami powinny być oceniane na podstawie stopnia realizacji działań wyszczególnionych powyżej.

6.4. INSTRUMENTARIUM GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

6.4.1. INSTRUMENTY PRAWNE:

- 1) przepisy ustawowe
- 2) programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.
- 3) miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego;
- 4) wynikające z przepisów ustawowych dokumenty wydawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków;

6.4.2. INSTRUMENTY KOORDYNACJI:

- 1) strategia rozwoju gminy;
- 2) plany rozwoju lokalnego;
- 3) programy rozwoju infrastruktury gminy;
- 4) programy ochrony środowiska przyrodniczego;
- 5) programy prac konserwatorskich;
- 6) studia i analizy, koncepcje;
- 7) plany rewitalizacji;
- 8) umowy i porozumienia;
- 9) kontrakty;
- 10) prowadzenie instytucji, w tym tworzenie podmiotów prawnych;
- 11) współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków
- 12) współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego
- 13) współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;
- 14) współpraca z diecezją w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

6.4.3. INSTRUMENTY FINANSOWE:

- 1) dotacje;
- 2) subwencje;
- 3) dofinansowania;
- 4) nagrody;
- 5) zachęty finansowe;
- 6) zbiórki społeczne;

7) programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy Wspólnoty Europejskiej.

6.4.4. INSTRUMENTY SPOŁECZNE:

- 1) pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- 2) edukacja kulturowa;
- 3) informacja nt. znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- 4) współdziałanie z organizacjami społecznymi;

6.4.5. INSTRUMENTY KONTROLNE:

- 1) monitoring stanu środowiska kulturowego.
- 2) aktualizacja bazy danych geodezji i gospodarki gruntami, infrastruktury technicznej, stanu zagospodarowania przestrzennego gminy, stanów technicznych obiektów zabytkowych, poziomu bezrobocia;